

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ КАТЕДРА “ПСИХОЛОГИЯ”

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема:

“ТОЛЕРАНТНОСТТА КЪМ НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ И
ЖИТЕЙСКИТЕ ПОЗИЦИИ ВЪВ ВЪЗРАСТОВА И
СОЦИАЛНО-ДЕМОГРАФСКА ПЕРСПЕКТИВА”

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по
професионално направление 3.2. „Психология“ с научна
специалност: „Педагогическа и възрастова психология“

Докторант: Кирил Матеев Велков

Научен ръководител: доц. д-р Наташа Ангелова

Благоевград, 2024г.

Дисертационната работа съдържа 213 стандартни страници, включително библиография и приложения на методическия инструментариум. Разработката е онагледена с 29 таблици, 17 фигури и 4 приложения. Библиографията съдържа 371 заглавия, от които 34 на кирилица, 332 на латиница и 5 интернет източника.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 09.09.2024 г. от 11.00 часа в зала 355 на ЮЗУ „Неофит Рилски”, на открито заседание на Научното жури.

АКТУАЛНОСТ И ЗНАЧИМОСТ НА ИЗСЛЕДВАНАТА ПРОБЛЕМАТИКА

Актуалността на темата се определя от изучаването на човешката личност и качеството на съществуване в света. Индивидуалните различия са неоспорим факт, фиксирани от различни науки изучаващи човека. В научната литература често се срещат примери представящи различията в начина на приемане на неопределеността, както поведенчески, личностни и социални механизми за справяне с нея. Необходимо е да се изследва толерантността към неопределеност и водещата житейска позиция на хората, за да се разбере психологията на бъдещото общество. Подобно изследване не бе открито на територията на страната. В настоящият труд проучваме и анализираме връзката между три конструкта:

1. Толерантност към неопределеност (ТН) - поведението на личността в неопределена, неясна, несигурна и дори двусмислена ситуация.

2. Житейска позиция (ЖП) - двуменсионен конструкт, който обхваща едновременно позитивни и отрицателни нагласи относно това как човек приема себе си и другите.

3. Социално-демографски детерминанти – възраст, образование, пол, населено място, семейна структура, брой деца в семейството и поредност при раждане. Както практиката, така и научните изследвания доказват, че хората предприемат

различни стратегии, позволяващи им преодоляването в определени граници на неопределеността. От друга страна човек има една водеща фундаментална ЖП, но тя често е динамично променяща се в зависимост от настроението, количеството преживян стрес, според ситуацията, хората наоколо и мн. др. Така се очертават няколко насоки в предложената по-нататък, изследователска програма.

ТН е свързана с индивидуалните различия с начина, по който хората възприемат и интерпретират неясна, непълна, нова, непозната или противоречива информация, проявяващи се в социалните ориентации, когнитивните процеси, възприятията и емоционалните преживявания на индивида.

ЖП се отнася до предвидените заключения за себе си, другите и техния свят. Сравнявайки стиловете на привързаност Ерик Бърн (Berne, 1966; 1972) посочва, че ЖП дава усещане за това как индивидът гледа на своя статус в света, на базата на неволеви решения взети в детството. Житейският сценарий е несъзнателен акт, възпроизвеждащ се непрекъснато в настоящето (Joines, 2004) и позволяващ на индивида да получи безусловната любов, внимание или грижа, която желае от другите.

Социална демография свързана с основни структури на населението – по възраст, образование, пол, населено място, семейна структура, брой деца в семейството. Образованието,

възрастта и пола също са фактори изследвани в границите на изследваните конструкти. Разглеждат се последствия от доминиращите едночленни семейства, ефекти свързани с репродуктивното поведение – раждания с различна поредност. Възрастта е отделена от другите социално-демографски детерминанти с цел да бъде подчертана като конкретен, специфичен и важен аспект от изследването. Използването на мултивариантни статистически методи позволява да се изследват едновременно възрастовите и други социално-демографски детерминанти (Field, 2013).

Проучената литература е оскъдна по отношение на изследвания и проучвания в тази област, а за някои конструкти това изследване е първо по рода си за страната. Така чрез подробни и задълбочени изследвания в нашата работа се опитваме да установим съществува ли и в каква степен, обусловеност на социално-демографските характеристики, ТН и ЖП. Изборът на тези личностни конструкти е свързан с теорията на Ерик Бърн на базата на транзакционния анализ, който постулира, че начинът на живот на личността е следствие от решенията, които тя е взела през ранното си детство. Той проучва и анализира взаимоотношенията на личността, които тя ежедневно осъществява, достигайки до извода, че съществуват два субекта в процеса на общуване. Аз и Ти заемат две дефинитивни позиции: да бъдеш добър (ОК) и да не бъдеш

добър (не - ОК) (Verne, 1962). Съответно във всеки от житейските си етапи, хората принадлежат към различни възрастови групи, семейни структури, степени на завършено образование за които са характерни специфични отговори. А през целият си живот, хората принадлежат към определена група по пол и поредност при раждане в семейството което също така според нас е свързано с използването на типични за групата обноси. От друга страна в различните си жизнени периоди, хората придават значение както на собствените си възможности за справяне с житейските кризи, така и на естествения процес, протичащ в човешкото състояние поради несигурност и страх (Connor, 1992; Kotter, 1995). Елзе Френкел-Брънсуик е една от първите, които представят анализ на ТН, определяйки нетолерантността към неопределеност (Не-ТН) като „тенденцията за възприемане на двусмислените ситуации като източници на заплахата” и толерантност като „склонност да се възприемат двусмислени ситуации както е желателно” (Frenkel-Brunswik, 1949). Бъднер създава скалата за ТН, за да разбере отговорите на индивидите към концепцията за неяснота (Budner, 1962). В настоящата работа фокусираме вниманието си върху детерминираността на ТН, ЖП и социално-демографските специфики. Решението, което взима човек за реализиране на поведение, би могло да бъде ситуативно обусловено, но в настоящата работа се насочваме към връзката

му със сравнително устойчиви характеристики на личността като диспозициите - да бъдеш добър / да не бъдеш добър и ТН. Човешкият разум счита неяснотата за заплаха и се опитва да ни защити, като намалява способността ни да се концентрираме върху каквото и да било друго, освен върху създаването на сигурност. Макар еволюцията да ни е подготвила да се съпротивляваме на несигурността, може би би било удачно да се научим да живеем с неяснотата, да я осъзнаем и приемем. По време на невероятни ситуации, като пандемия и войни, които изненадаха дори и най-добре подготвените ни планове, наблюдаваме сериозна, а в някои случаи драстична промяна на ежедневието начин на живот доближаващо се до произведенията на Крис Картър (Картър, 2022). Живеем в напрегнати, комплицирани, а донякъде объркващи или озадачаващи времена, периодът е труден и изпълнен с предизвикателства. Вероятно реалността предизвиква съпротиви, но дали това ще помогне да се възобновим, и чрез трансформация да израстем и усъвършенстваме, за да се чувстваме по-добре или съпротивлението ще разтегне и протрахира във времето недоволството и огорчението от трудностите, които изпитваме неясното бъдеще ще разкрие. Търсейки алтернатива може да се опитаме да заменим съпротивата с приемане. Приемането на определена ситуация не иска да каже, че нещата ще замръзнат неизменни безкрайно дълго и в никакъв случай няма да се

подобрят. Допуска се единствено и само това, което се случва в момента. Практикуването на приемане и самоприемане в състояния на изпитания и критичност е болезнено и мъчително, но също така най-ефективният начин да се продължи напред.

В първа глава са разгледани теоретични подходи към ето състоянията и житейските позиции като детерминанти на поведението, както личностови компоненти и предпоставки за толерантността към неопределеност.

1.1 Толерантност към неопределеност - въведение в проблематиката и дефиниране на понятието

Неопределеността е иманентно присъща на човешкия живот и както индивидите, така и обществото като цяло са изправени пред необходимостта да се справят с неопределеността и несигурността на своето съществуване. Различните хора, както и различните култури правят това по различен начин. Д-р Хофстеде (Hofstede, 1980) е сред 100-те най-цитирани автори и изследователи на нашето съвремие работещ в областта на кроскултурните ценности на национално равнище с публикации в списания за социални науки по целия свят. В книгата си "Последиците от културата" сравнява ценности, поведения, институции и организации в различните нации. Индивидуалните различия са свързани с начина, по който хората възприемат и интерпретират неясна, непълна,

нова, непозната или противоречива информация, и се проявяват в социалните ориентации, когнитивните процеси, възприятията и емоционалните преживявания на индивида. Психологията обозначава тази дименсия на индивидуални различия с понятието ТН, предложено и дефинирано от Елзе Френкел-Брунсуик (Frenkel-Brunswik, 1948; 1949). Тя разглежда личностовата дименсия ТН - нетолерантност към неопределеност (Не-ТН) като общата основа на многообразието от наблюдавани различия на човешкото поведение. Проф. Стойчева водещ национален стожер в тематиката (Стойчева, 2003) описва неопределеността във всички сфери на човешкият живот – в дома, във всекидневието, във връзките и общуването с другите, в трудовата ангажираност, в близост и контакт с институциите, със социалните групи. Поведението на личността в неопределена, неясна, несигурна и дори двусмислена ситуация психологията охарактеризира с термина ТН. Реакцията на поведението в ситуация на неопределеност е различна, независимо от еднаквостта на стимула. Някои би могло да възприемат неопределеността като опасност и гибел и да я изтласкат, отричат или игнорират, сякаш си затварят очите. Общоприетите ценности, ясните и недвусмислени критерии и ситуации, утвърдените правила и норми, познатите неща тласкат еволюцията на личността към зоната на комфорт и сигурност, респективно към Не-ТН. Съществува и вариант

човек да намери за уместно и да оформи становище да приеме дързостта да съжителства, общува и да бъде активен в условия на неопределеност. Близостта и съприкосновението с неопределеността е призив, устремен от действителността към креативната, съзидателна природа на индивида, която разгръща жизнения мироглед и дълбините на вътрешният свят, като съзира и реализира нови благоприятни условия за живот, надделявайки и доминирайки опасността на несигурността в съвременни и непопулярни проявления. Именно така човек съдейства на сътворението на действителността, както на своя, така и на живота на бъдещите поколения, усъвършенства себе си и света. Математика Джон Алън Паулос (Paulos, 2001) казва: "Несигурността е единствената сигурност, която съществува, и знанието как да живееш с несигурност е единствената сигурност." Това понятие може да е малко тревожно, но може да внесе и известно успокоение.

ТН се разглежда в контекста на взаимодействието на индивида (вътрешни фактори) и средата (външни или ситуативни фактори). Това води до последствия от субективен или обективен характер, а именно как индивидът възприема и преживява дадената ситуация и какво прави в тази ситуация. Една ситуация е неопределена поради липса на информация или липса на смисъл. Неопределеността, следователно, вероятно се дължи на неясна информация (смътни, непълни, частични,

фрагментарни стимули) или на неразбираеми стимули (които не могат да бъдат ясно дефинирани или разбрани). Това се дължи: на наличието на множество непоследователна, несъгласуваща се информация, позволяваща значителен брой интерпретации или на наличието на контрастни, противоречиви признаци, които говорят за конфликт или амбивалентност на ситуацията. Непредсказуемостта на отделна ситуация или непредвидимостта също могат да я трансформират в неопределена ситуация и в този смисъл несигурността е компонент на неопределеността (Norton, 1975).

2.1 Житейски позиции през теорията на транзакционният анализ – представяне и въвеждане на понятия

Теорията на транзакционния анализ постулира, че начинът на живот на личността е следствие от решенията, които тя е взела през ранното си детство. Ерик Бърн проучва и анализира взаимоотношенията на личността, които тя ежедневно осъществява, достигайки до извода, че съществуват два субекта в процеса на общуване. Аз и Ти заемат две дефинитивни позиции: да бъдеш добър (ОК) и да не бъдеш добър (не - ОК) (Berne, 1962). Авторът служейки си с тези базисни предиктори обуславя четири на брой възможни комбинации, които нарича базисни позиции (Berne, 1962): 1) Аз съм добър (ОК), Ти си добър (ОК); 2) Аз съм добър (ОК), Ти не си добър (не - ОК); 3)

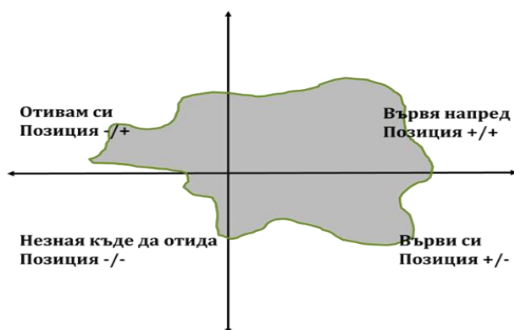
Аз не съм добър (не - ОК), Ти си добър (ОК); 4) Аз не съм добър (не - ОК), Ти не си добър (не - ОК). Последователите на Берн разглеждат ЖП като формираща се в ранното детство и свързана с вземането на решения от малкото дете за проява на едно или друго действие при среща с близки за него хора (Ernst, 1971). Ранното решение представлява план за действие, който си приема от детето, за да се опита да бъде добър с родителите си и да се грижи за себе си (Stewart & Joines, 1987). По този начин по-късно изборът на личността за проява на определено поведение се модулира от ЖП, формирани в ранното детство. Според други автори ЖП представляват система от вярвания за себе си, за другите и за света като цяло. ЖП е двуменсионен конструкт, който обхваща едновременно позитивни и отрицателни нагласи относно себе си и другите. Тя е резултат от начина, по който човек се е чувствал приет в детството и изразява начина, по който вижда себе си и другите (Brekar & Oks, 2015). Въз основа на получените послания от родителите и взетите решения вследствие от тях, малкото дете развива основна ЖП. В теорията на транзакционния анализ е прието определението „житейски” или "екзистенциални“ позиции заради влиянието, което те осъществяват върху възприемането на собственото поведение и това на другите от страна на личността (Solomon, 2003). Някои автори предполагат, че ЖП са сравнително постоянни характеристики на личността (Harris,

1991; Levkova, 2013), а според други изследователи ЖП се намира в зависимост от социалната ситуация и те по-скоро следва да се разглежда като емоционално състояние (Ernst, 1971). Според друг съвременен изследовател в транзакционния анализ, ЖП имат когнитивен и емоционален аспект, тъй като личността разсъждава за стойността, която придава на себе си и другите и в същото време проявява чувства спрямо тази стойност (White, 1994). За целите на настоящето изследване сме приели следното описание на ЖП (Bregar and Oks, 2015): „Аз съм добър, другите също“ – това е здравословната позиция (+/+), при която човек приема и уважава себе си и другите, насърчава позитивно мислене и конструктивна комуникация, позволява да се възползва от възможностите, които животът предлага. Позицията, характеризираща личността като общителна, емпатична и демонстрираща равнопоставеност във взаимоотношенията, наличие на добре изградена представа за собствения си Аз-образ, себеприемане и приемане на другите такива, каквито са; „Аз съм добър, а другите не са“ – това е позицията (+/-) на надменността, при която човек приема и уважава себе си, но не уважава другите. Това може да доведе до конфликти и проблеми в междуличностните отношения, до арогантност и неуважение към тях. Позиция, която изразява властта на личността и е свързана с чувството за собствена важност и възприемане на другите като по-неспособни и с по-

ограничени ресурси; „Аз не съм добър, а другите са“ – това е негативна ЖП (-/+) на неприемането на себе си отнасяйки се критично и несигурно, но уважавайки другите. Вярва, че не е достатъчно добър, докато другите са успешни и заслужават уважение. Това може да доведе до ниско самочувствие и проблеми във взаимоотношенията. Позицията, в която личността преживява чувството на непълноценност, трудно се адаптира към средата, възприема се като неспособна да се справя или усеща обезценяване от страна на другите хора;

„Аз не съм добър, другите също не са“ – това е негативна ЖП (-/-) в която никой не е достатъчно добър, включително и самият човек. Може да доведе до цинизъм и безнадеждност. Налице е ниска самооценка и склонност към обезценяване на собственото и това на другите поведение. Четирите ЖП са представени на (фиг. 1), демонстрираща как се представя човек спрямо другите според позицията, която възприема.

Фигура 1. Диаграма на житейските позиции

Този начин на представяне на ЖП се нарича „ограждение“ и показва престоя като време във всяка позиция и онагледява как протичат взаимоотношенията с другите хора. Макар, че има начална фундаментална позиция, тя се променя според настроението и количеството стрес, който преживява всеки. Променя се също според ситуациите или според хората, участващи във взаимоотношенията. Може да е налице позиция +/- в професионалния живот, а позиция -/+ в любовния. Също така, случва се да има положителни периоди, през които връзките са здрави и обогатяващи, получава се това, което се желае, и човек се чувства +/+. Достатъчни са обаче няколко бури в емоционалния или в професионалния живот, за да се върне предпочитаната позиция.

Във втора глава са изложени дизайнът и методологията на емпиричното изследване, както и използвания инструментариум.

Цел, хипотези и задачи на изследването

Дисертационният труд е посветен на задълбоченото изследване на толерантността към неопределеност и житейските позиции в контекста на психологическата организация на личността, нейното функциониране и развитие. Научната литература и проучванията търсеци връзката между личностни специфики и социално демографски особености с

житейските позиции и толерантността към неопределеност са малобройни. А в съвременния динамичен свят, белязан от непрекъснати промени и несигурност, темата придобива все по-голяма значимост. След извършена проверка в Google Scholar, Science.gov, PubMed и др. не бяха открити проучвания претендиращи обусловеност между толерантността към неопределеност и житейските позиции, а също така и техните различия в семейна структура, поредността при раждане и броят деца в семейството.

В съответствие с това целта, която си поставяме е да изследваме и установим вида и степента на обусловеност между толерантността към неопределеност и житейските позиции, както и тяхната възрастова и социално-демографска перспектива. Възрастта е ключов демографски показател, който често се разглежда в контекста на социално-демографските изследвания, и нейното изрично посочване подчертава значението ѝ.

Тази цел ще реализираме чрез следните подцели:

1. Проследяване на възрастови и социално-демографски различия спрямо изследваните конструкти - толерантност към неопределеност и житейски позиции.

2. Установяване, чрез корелационен анализ, наличието на взаимозависимост между проучваните

конструкции.

3. Проследяване, чрез регресионен анализ, силата на влияние на житейските позиции върху толерантността към неопределеност.

4. Проследяване, чрез регресионен анализ влиянието на възрастовите и социално-демографски различия върху изследваните конструкции.

2.2.1 Организационно-научни задачи:

1. Преглед на съществуващите теоретични постановки на психологическите изследвания на толерантността към неопределеност, характеризиращи се с голямо тематично, теоретично и методологическо разнообразие.

2. Преглед на съществуващите теоретични постановки относно същността на житейските позиции през призмата на транзакционният анализ.

3. Избор и подготовка на подходящ методически инструментариум за изследване на толерантността към неопределеност и житейските позиции: „Аз съм добър, другите - също“; „Аз съм добър, а другите не са“; „Аз не съм добър, а другите са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“.

4. Селектиране на целесъобразен контингент от

изследвани лица, желаещи да участват в проучването и обособяване по групи съобразно факторите възраст, пол, образование, семейна структура, брой деца в семейството и поредност на раждане.

2.2.2 Научно-изследователски задачи:

1. Изследване, проучване и съпоставяне половите, възрастовите и други социално-демографски детерминанти относно житейските позиции при и толерантността към неопределеност при респондентите.

2. Търсене и констатиране на корелационна и причинно-следствена обусловеност между толерантността към неопределеност и житейските позиции.

3. Търсене и констатиране на корелационна и причинно-следствена обусловеност между четирите базисни житейски позиции.

2.3 Хипотези:

Основна хипотеза: Допускаме наличие на взаимна детерминираност между толерантността към неопределеност и житейските позиции, както и статистически значими различия спрямо техните социално-демографски детерминанти.

Работна хипотеза 1.1 Допускаме че, най-младите ще имат най-висок бал по отношение на житейските позиции и най-

нисък бал по отношение на толерантността към неопределеност, когато са със завършено средно и по-ниско образование.

Работна хипотеза 1.2 Допускаме че, първородните ще са с най-високи стойности в позицията „Аз съм добър, другите - също“, а родените 4 и нагоре в позициите „Аз съм добър, а другите не са” и „Аз не съм добър, другите също не са”. Първородните завършилите висше и по-високо ще покажат най-високи стойности по отношение на толерантността към неопределеност.

Работна хипотеза 1.3 Очакваме, че жените ще регистрират по-високи средни стойности в позицията „Аз съм добър, другите - също“, а мъжете в позицията - „Аз съм добър, а другите не са”. Жените със завършено висше и по-високо образование ще регистрират по-високи средни стойности по отношение на толерантността към неопределеност.

Работна хипотеза 1.4 Предполага се наличието на обратнопропорционални зависимости между толерантността към неопределеност и житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са” и „Аз не съм добър, другите са“ и житейските позиции „Аз съм добър, другите - също“ и „Аз не съм добър, другите също не са”, а правопрпорционална зависимост между житейската позиция „Аз не съм добър,

другите също не са” и житейските позиции „Аз съм добър, а другите не са” и „Аз не съм добър, другите са“. 2.4 Предмет на изследването

Предмет на изследването е вида и степента на обусловеност между толерантността към неопределеност и житейските позиции, както и възрастовите и социално-демографски различия спрямо двете зависимы променливи толерантност към неопределеност и житейските позиции.

2.5 Изследвани лица

В изследването взеха участие 702 лица, българи, живеещи на територията на страната – столица, областни градове, малки градове и села. Изследванията бяха проведени анонимно и с посочване, че резултатите ще се използват само за научни анализи. Извадката е балансирана по пол: жени (50,9%), мъже (49,1%) и възраст: до 30г. (21,2%), от 31г. до 40г. (24,6%), от 41г. до 50г. (27,9%), над 51г. (26,2%). Спрямо завършеното образование е налична нехомогенност, като преобладават значително лицата с висше и по високо образование (73,5%). В останалите демографски данни отново се наблюдават високи амплитуди: по местоживеење преобладават в столицата (69,9%), съгласно семейният статус най-голям брой лица са в партньорски отношения с дете/ца (43,2%), като преобладават четири членните семейства с (60,4%). Основният дял от

анкетирани е с местопребиваване в столицата, което, в сходство с последното преброяване извършено от националният статистически институт, би могло да обясни контраста по образование и семеен статус Дебати.бг (2022.10.31), dariknews.bg (2022.10.31).

За изпълнението на представеният изследователски дизайн е необходимо тестовите методики да бъдат попълнени от достатъчно голям брой изследвани лица. В психологическите изследвания се препоръчва извадката да е поне 30 изследвани лица, а за по-голяма представителност се препоръчва изследването да обхване поне 120 души (Стоянова и Пенева, 2014, стр.10), а статистическата норма е 400-500 човека (Джонев, 2004,стр.44). Това ни дава основание да вярваме в представителността на изложените от нас данни. Попълнени са методиките едновременно, като са спазени инструкциите представени в Приложение№2.

2.6 Методики на изследването

1-ва Методика „Скалата МАТ-50/БВ-3 на въпросника за толерантност към неопределеност ”

Скалата МАТ-50/БВ-3 е адаптация на въпросника за ТН на Роберт Нортън МАТ-50 (Norton, 1975) в български условия от Стойчева, Щетински и Баждекова (1995). Съставена от 52 айтема, като 47 от тях описват поведение на Не-ТН, а 5 описват

поведение на ТН. Използва се 4-степенна Ликертова скала: “вярно е”, “по-скоро е вярно”, “по-скоро не е вярно” и “не е вярно”. Конструкт валидността на теста е доказана чрез контент-валидността на неговите айтеми и оценка на дивергентната и конвергентната му валидност спрямо други когнитивни и личностови характеристики: интелигентност, творческо мислене, темперамент, потребност от постижение, творческа мотивация, Аз образ, ценностна ориентация. Тази скала показва по-добри психометрични характеристики и се основава на системен и задълбочен анализ на психологическите изследвания на толерантността към неопределеност.

2-ва Методика „Въпросник за изследване на житейските позиции”

Методиката е разработена от екип ИИНЧ-БАН проф. д-р Е. Таир и д-р С. Бекир на базата на теоретичните виждания в транзакционния анализ за същността на базисните житейски позиции и тяхното проявление в поведението на личността, като за основа е ползван модела на Файн и Поджо (Fine & Poggio, 1977; Бекир, 2018). Въпросникът е съставен е от 24 изречения, представляващи прилагателни или деепричастия, описващи конкретни личностни характеристики. Всеки един израз се оценява по 5 степенна Ликерова скала – от „изобщо не е вярно за мен“(1) до „напълно е вярно за мен“(5) (Бекир, 2018).

Включените във въпросника твърдения са подложени на експлораторен факторен анализ по метода на главните компоненти с Equamax ротация, $eigenvalue > 1$ и обяснена дисперсия 47,24 % от вариациите (Бекир, 2018).

2.7 Използвани статистически процедури

Корелационен анализ, дисперсионен анализ, регресионен анализ.

В трета глава са представени получените резултати, свързани с различията по възраст и социално-демографски фактори спрямо толерантността към неопределеност и житейските позиции, както корелациите и линейните регресионни модели на изследваните конструкции.

3.1 Анализ на резултатите получени от скалата МАТ-50/БВ-3 на въпросника за „Толерантност към неопределеност ” спрямо различията по възраст и социално-демографски фактори

3.1.1 Различия във възрастов аспект

В настоящето изследване еднофакторния дисперсионен анализ по възраст отчита възрастови незначими различия $p = 0,266$ и тенденцията за повишаване на стойностите по показателя ТН, ($M_{\text{до 30г.}} = 124,77$; $M_{31г.-40г.} = 125,98$; $M_{41г.-50г.} = 128,64$). паралелно с нарастването на възрастта до 50-тата година. Следващата възрастова група на поколението Т отчита

по-ниски стойности по показателя ТН ($M_{\text{над 51г.}} = 128,17$), а също така и най-голям размах на дисперсията в квадратичните отклонения на средните стойности ($SD = 20.68$). Тези отклонения биха могли да се обяснят с теорията на Ериксън, че на тази възраст манифестира генеративност срещу стагнация и интегритет срещу отчаяние (Erikson & Erikson, 1998).

Обобщаването на емпиричните резултати в една цялостна картина вероятно е сложна комбинация от възрастови и социални фактори и неизбежно се появяват смесени ефекти. С тази цел се проведе двуфакторен дисперсионен анализ, като се включи втори фактор образованието. Резултатите показват, че има статистически значимо различие между ефекта на взаимодействие на възрастта и образованието върху скалата за ТН, $F(1,696) = 13,276$, $p < 0,001$ при младите до 30г. докато в другите възрастови групи не се наблюдава статистическа значимост $p = 0,872$, $p = 0,350$, $p = 0,449$. Най-младите, на възраст до 30 от дигиталното поколение Z със завършено висше и по-високо образование имат значимо по-високи стойности по скалата за ТН ($M = 130.90$) в сравнение с всички останали възрастови групи, а също така отново там и най-ниските стойности при завършилите средно и по-ниско образование ($M = 119.21$).

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура **Работна хипотеза 1.1** се доказва, най-младите имат най-ниски стойности по отношение на толерантността към неопределеност, когато са със завършено средно и по-ниско образование..

3.1.2 Различия според образованието

Еднофакторният дисперсионен анализ установява наличието на статистически значими различия $p = 0,003$ и отчита тенденцията за повишаване на стойностите на показателя за ТН, паралелно със степента на завършено образование ($M_{\text{основно}} = 119.62$; $M_{\text{средно}} = 123.62$; $M_{\text{бакалавър}} = 127.15$; $M_{\text{магистър}} = 129.51$).

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура **Основната хипотеза** се доказва, образованието оказва диференциращо влияние по отношение на толерантността към неопределеност.

3.1.3 Различия според пола

След прилагане на статистическа процедура Т-тест за две независими извадки се установи, че полът не оказва диференциращо влияние по отношение на ТН ($M_{\text{мъже}} = 126,34$; $SD_{\text{мъже}} = 19,10$; $M_{\text{жени}} = 127,72$; $SD_{\text{жени}} = 20,33$; $t(700) = -0.92$, $p = 0.355$). Може да се отбележи, че жените

отчитат по-високи средни стойности по скалата за ТН, а също така по степен на завършено образование доминират при висшето и по-високо образование с 56%, а в средното и по ниско са на втора позиция с - 36.6%. Беше проведена двуфакторна ANOVA за проследяване ефекта на пола и нивото на образование върху ТН, която установи статистически значимо взаимодействие, $F(1, 698) = 5,687, p = 0,017$. Простият анализ на основните ефекти показва, че жените показват значително по-високи стойности по скалата за ТН, когато са с висше и по-високо образование ($p < 0,001$), докато при мъжете нивото на образование не демонстрира значими различия ($p = .473$). Тези по-добри резултати, когато анализът засяга и нивото на образование, а не само пола, е възможно да са резултат от специфична прогресивност, изпреварващо развитие особено в научните среди или по-добре интернализирани егалитарни нагласи, идващи от социалистическото наследство.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.3* се доказва, жените със завършено висше и по-високо образование регистрират по-високи средни стойности по отношение на толерантността към неопределеност.

3.1.4 Различия според семейната структура.

Еднофакторният дисперсионен анализ отчита наличие на статистически значими различия ($p = 0,005$) по отношение на ТН на изследваните лица с различна семейна структура. Респондентите живущи в разширена семейна структура отчитат най-ниски показатели ($M = 117,42$), а тези в непълна с най-високи ($M = 129,15$) по скалата за ТН. Разширеното семейство може да се разглежда като продължение на ядреното семейство, като членовете са свързани с родствени връзки и водят съвместно стопанство. Това явление има своите предимства, но и съществени недостатъци, твърде голяма отговорност, дисциплина или разглезени деца, загуба на независимост, различните мнения неразбиране, конфликти, нетолерантно поведение. Прави впечатление, че лицата с непълна семейна структура са с най-високи показатели по скалата за ТН, което представлява интерес за по-задълбочено проучване в зависимост от пола. Дескриптивната статистика на двуфакторният анализ констатира значими различия ($F(4, 692) = 2.911$; $p = 0,021$; $M_{\text{самотен баща}} = 125,23$, $M_{\text{самотна майка}} = 131,05$). Въпреки че семейният живот с един родител се е превърнал в преобладаваща тенденция по много начини, знанието за тези семейства е фокусирано предимно върху хроничните проблеми, които изпитват. Самотните родители като представители на непълната семейна структура често развиват уникална

перспектива за живота и са склонни да бъдат доста приспособими и многообразни. Те могат да култивират високо ниво на толерантност, защото често се справят сами с различни предизвикателства. Този опит може да доведе до по-добро разбиране на различни ситуации, което ги прави по-съпричастни и флексабилни в подхода им към редица обстоятелства от ежедневието. Проучването на непълната семейна структура констатира и значими различия $F(11, 683) = 0.850$, $p = 0,041$ в зависимост от броя деца по скалата за ТН ($M_1=130,5$, $M_2=132,06$, $M_3=134,5$, $M_{4+}=136$). Можем да предположим, че децата от многодетни семейства могат да бъдат по-гъвкави и отворени към нови опити поради техния богат социален опит. Те са изложени на различни характери и ситуации, което може да допринесе за развитието на толерантност към неопределеност.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Основната хипотеза* се доказва, семейната структура оказва диференциращо влияние по отношение на толерантността към неопределеност.

3.1.5 Различия според броя деца в семейната структура

Дисперсионен анализ отчита незначими ($p=0,993$) статистически различия по отношение на показателя ТН на

изследваните лица в зависимост от броя деца в семейството. Въпреки това може да се отбележи, че стойностите на родените в еднодетни семейства ($M=126,9$) са по ниски от тези родени в семейства с две ($M=127,14$) и повече деца ($M_3=127,15$, $M_{4+}=127,45$). Възниква въпроса какви са перспективите пред родените в еднодетни семейства в различните семейни структури относно динамиката на ТН. Двухфакторният анализ по брой деца и семейна структура констатира различия в ТН. Родените в еднодетни семейства показват по-ниски резултати, когато останат да живеят със своите родители ($M = 117,95$) или пък сами ($M = 123.52$), а най-високи когато създадат ядрена ($M = 129.04$) или непълна ($M = 130.5$) семейна структура.

Възрастни от еднодетни семейства, които успеят да създадат собствено семейство независимо дали е ядрено или непълно показват по-висока ТН. Изнесли се от бащиното огнище и създали собствен дом и семейство, са имали възможност да развият самостоятелност, да станат отговорни и грижовни. Придобили са екстравертност и отвореност към нов опит, нови умения за справяне с конфликти, вземане на решения и допускане на компромиси. ТН не е способност, с която човек е роден, а умение, което може да се научи, придобие и развива (Reivich & Shatte, 2003).

3.1.6 Различия според поредността при раждане

Анализът отчита незначими статистически различия ($p=0,307$) по отношение на показателя ТН на изследваните лица в зависимост от поредността при раждане в семейството. Въпреки това може да се отбележи, че стойностите на първородните са най-високи ($M=127,52$) и постепенно намаляват с поредността на раждане ($M_2=126,94$, ($M_3=123,2$, ($M_{4+}=118,16$). Въпреки че резултатите са незначими, което вероятно се дължи на нехомогенността на респондент по фактора поредност при раждане, решихме, имайки предвид, че изследването е първо по рода си, да извършим по обстоен анализ на изследвания конструктор. Получените резултати ще диференцираме по степен на завършено образование и семейна структура. Описателната статистика представена в Табл. 10 потвърждава, че първородните водят убедително при висшето и по-високо образование.

Табл. 10. Описателна статистика според степента на завършено образование в поредността при раждане в семейството ($N = 702$)

Поредност при раждане	1	2	3	4+
Основно и средно в %	19.3	28.2	33.4	75
Висше и по-високо в %	80.7	71.8	66.6	25

Дисперсионният анализ отчита статистически значими различия по отношение на показателя ТН на изследваните лица

само при първородните, по степен на завършено образование ($F(1,456) = 8.596$, $p_1 = 0,004$, $p_2 = 0,845$, $p_3 = 0,482$, $p_{4+} = 0,052$). Резултатите в Табл. 11 констатираат, че първородните имат най-висок дял в ядрената семейна структура.

Табл. 11. Описателна статистика според семейната структура в поредността при раждане в семейството ($N = 702$)

Поредност при раждане	1	2	3	4+
Сам/а	19.2%	12.9%	29.1%	25%
Непълна	6.7%	8.6%	29.3%	0%
Семейство без деца	25.5%	25%	0%	0%
Ядрена	39.5%	52.4%	41.6%	25%
Разширена	9.1%	1.1%	0%	50%

Тази структура е все по-рядко срещана в съвременния свят и все повече хора живеят в нетрадиционни семейни структури. Ядрените семейства основани на тесни емоционални връзки между родителите и децата често са по-стабилни и предсказуеми, по-лесно вземат решения и решават проблемите. Родителите имат по-голяма възможност да се концентрират върху кариерата си и да подобрят финансовото си положение. Удачно е да отбележим, че последно родените 4+ са водещи в разширената семейна структура, остават да живеят при своите родители разчитайки на сигурност. Дисперсионният анализ в

зависимост от семейната структура отчита статистически значими различия ($F(4.453) = 3.469$, $p_1 = 0,008$, $p_2 = 0,588$, $p_3 = 0,053$, $p_{4+} = 0,248$) по отношение на показателя ТН на изследваните лица отново само при първородните. Резултатите показват, че първородните напускайки бащиното огнище и създавайки собствена семейна структура, независимо от моделът ѝ, имат предпоставка за по-висока толерантност към неопределеност.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.2* се доказва, първородните завършилите висше и по-високо ще покажат най-високи стойности по отношение на толерантността към неопределеност.

3.2 Анализ на резултатите от методика „Въпросник за изследване на житейските позиции”

3.2.1 Различия във възрастов аспект

Дисперсионен анализ по възраст отчита възrastови значими статистически различия по отношение на показателите „Аз съм добър, а другите не са” ($p=0,021$), „Аз не съм добър, а другите са” ($p < 0,001$), „Аз не съм добър, другите също не са” ($p < 0,001$) по-силна изразеност на средните стойности на аритметичните величини при младите и по точно в групата до

30 години ($M=$. По житейската позиция „Аз съм добър, другите- също“ не се отчетоха статистически значими различия по отношение възрастовият белег ($p = 0.213$), но въпреки това отново групата с възраст до 30г. е с по-високи средни стойности на отчетените величини. Младите хора по-силно изразяват своите качества, чувства емоции по открити са, независимо дали в положителен или отрицателен аспект. Те са по-склонни да бъдат ентузиазирани от нови идеи и преживявания, да действат импулсивно, без да обмислят последиците, да търсят начини да се утвърдят.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.1* се доказва, най-младите имат най-високи стойности по отношение на житейските позиции.

3.2.2 Различия според образованието

Анализът установява статистически значими различия по отношение степента на завършено образование спрямо житейските позиции. Прави впечатление, че хората с висше образование са с най-високи стойности в житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са” ($p=0,017$, $M= 15,42$), а тези с основно и средно образование в останалите три. Висшето образование може да подхранва усещане за самодостатъчност или изключителност, както и да изолира хората от други

социални групи.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура Основната хипотеза се доказва, образованието оказва диференциращо влияние по отношение на житейските позиции.

3.2.3 Различия според пола

Пола има диференцираща роля спрямо житейските позиции с изключение на позицията „Аз не съм добър, другите също не са” се отчетоха незначими различия по ($p = 0.127$). Въз основа на получените резултати може да кажем, че мъжете предпочитат и са водещи в позицията „Аз съм добър, а другите не са” ($M=15,57$). Хората с тази позиция често се чувстват по-умни, по-морални, по-способни или по-успешни от останалите.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура **Работна хипотеза 1.3** се доказва, жените са с по-високи показатели в житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ ($M=25,17$), а мъжете в позицията - „Аз съм добър, а другите не са”.

3.2.4 Различия според семейната структура

Анализът установява статистически значими различия, по

отношение на семейната структура спрямо житейските позиции, като прави впечатление, че съществува по-силна изразеност на средните стойности на аритметичните величини при хората живеещи с родители в житейските позиции „Аз не съм добър, а другите са“ ($p < 0,001$, $M=17,06$) и „Аз не съм добър, другите също не са“ ($p=0,001$, $M=15,75$). Характеристиките на тези жизнено позиции са отстъпчивост, неувереност, зависимост, напрегнатост, недоволство. В другите две жизнено позиции „Аз съм добър, другите-също“ ($p=0,013$, $M=25,48$) и „Аз съм добър, а другите не са“ ($p=0,010$, $M=16,86$) доминират тези от непълната семейна структура. Израсналите в непълни семейства често имат по-силна връзка с останалия родител играещ ролята на модел за подражание. Изграждат по-рано чувство за собствена идентичност и автономност за справяне с трудностите и реализацията в живота.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Основната хипотеза* се доказва, семейната структура оказва диференциращо влияние по отношение на житейските позиции.

3.2.5 Различия според броя деца в семейната структура

Получените резултати установяват статистически значими различия по отношение броя деца в семейството спрямо

житейските позиции „Аз съм добър, а другите не са” ($p=0,001$) и „Аз не съм добър, другите също не са” ($p=0,015$). Прави впечатление, че съществува по-силна изразеност на средните стойности на аритметичните величини при живеещите в семейства с едно дете ($M=16,09$, $M=14,50$). Характеристиките на тези жизнено позиции са самоувереност, агресивност, доминантност, мрачност, недоволство.

3.2.6 Различия според поредността при раждане

Резултатът отчита значими статистически различия по отношение на житейските позиции в зависимост от поредността при раждане в семейството с изключение на позицията „Аз не съм добър, а другите са” ($p=0,476$). Може да се отбележи, че стойностите на първородните са най-високи в позицията „Аз съм добър, другите-също“ ($p=0,012$, $M=25,41$). Това би могло да се обясни с често поеманата по-ранна отговорност за грижата за по-малките си братя и сестри, както и по-силна връзка с родителите даващи внимание и грижа. Последно родените са водещи в позициите „Аз съм добър, а другите не са” ($p=0,003$, $M=16,33$) и „Аз не съм добър, другите също не са” ($p=0,010$, $M=16,16$) което не е изненадващо и резонира с научният обзор. Ярък контраст от позицията на надменността с гордост или самоувереност до негативна на неприемането на себе си и другите с ниско самочувствие, самокритика или дори депресия.

След анализ на резултатите от приложената статистическа

процедура *Работна хипотеза 1.2* се доказва, първородните ще са с най-високи стойности в позицията „Аз съм добър, другите - също“, а родените 4 и нагоре в позициите „Аз съм добър, а другите не са” и „Аз не съм добър, другите също не са”.

3.3 Анализ на резултатите от корелациите на изследваните променливи

3.3.1 Резултати от корелациите спрямо фактора „Толерантност към неопределеност”

Настоящото проучване индикира наличие на значими корелационни обратнопропорционални връзки с умерена зависимост на фактора „Толерантност към неопределеност” спрямо житейските позиции „Аз не съм добър, другите са” ($r = -0,301, p < 0,001$) и „Аз не съм добър, другите също не са” ($r = -0,304, p < 0,001$). Също така бе установена значима корелационна правопрпорционална връзка със слаба зависимост спрямо степента на завършено образование ($r = 0,115, p = 0,002$). Хората с по-висока толерантност към неопределеност имат по-висока самооценка, вярват в себе си, по-уверени в своите способности и умения, справят се емоционално и когнитивно с трудностите.

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.4* се доказва, т.е. съществува

значима умерена обратнопропорционална корелационна връзка между величините „Толерантност към неопределеност” и житейските позиции „Аз не съм добър, другите са” и „Аз не съм добър, другите също не са”.

3.3.2 Резултати от корелациите спрямо житейската позиция „Аз съм добър, другите също“

Проучването показва наличие на значима корелационна обратнопропорционална връзка с умерена зависимост спрямо житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са” ($r = -0,322$, $p < 0,001$). Тези две житейски позиции могат да се разглеждат като два края на един континуум. Хората се позиционират на антагонистичен принцип някъде по този континуум в зависимост от собствените си възгледи за себе си и за света. Също така бе установена значима корелационна правопрпорционална връзка със слаба зависимост спрямо пола ($r = 0,205$, $p < 0,001$), степента на завършено образование ($r = 0,096$, $p = 0,011$) и семейната структура ($r = 0,093$, $p = 0,014$), а обратнопропорционална връзка спрямо и житейската позиция „Аз съм добър, другите не са” ($r = -0,088$, $p = 0,020$).

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.4* се доказва, т.е. съществува значима умерена обратнопропорционална корелационна връзка

между житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ и житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“.

3.3.3 Резултати от корелациите спрямо житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са“

Разкрито бе наличие на значима корелационна правопрпорционална връзка с умерена зависимост по фактора „Аз съм добър, а другите не са“ спрямо житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ ($\gamma = 0,310$, $p < 0,001$). Също така бе установена значима корелационна обратнопропорционална връзка със слаба зависимост спрямо житейските позиции „Аз не съм добър, другите са“ ($\gamma = -0,137$, $p < 0,001$) и „Аз съм добър, другите също“ (за която споменахме в т. 3.3.2, $\gamma = -0,088$, $p = 0,020$), пол ($\gamma = -0,078$, $p = 0,040$), възраст ($\gamma = -0,115$, $p = 0,002$), брой деца ($\gamma = -0,118$, $p = 0,002$) и поредност при раждане в семейната структура ($\gamma = -0,087$, $p = 0,021$).

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.4* се доказва, т.е. съществува значима умерена правопрпорционална корелационна връзка между житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са“ и житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“.

3.3.4 Обсъждане на резултатите от корелациите спрямо житейската позиция „Аз не съм добър, а другите са“

По фактора „Аз не съм добър, другите са“ настоящето проучване представя наличие на значима корелационна връзка с умерена зависимост правопрпорционална спрямо житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ ($\gamma = 0,388$, $p < 0,001$) и обратнопропорционална (за която споменахме в т. 3.3.1) спрямо „Толерантност към неопределеност“ ($\gamma = -0,301$, $p < 0,001$). Също така бе установена значима корелационна връзка със слаба зависимост правопрпорционална спрямо пола ($\gamma = 0,083$, $p = 0,028$) и обратнопропорционална спрямо възраст ($\gamma = -0,235$, $p < 0,001$), степен на завършено образование ($\gamma = -0,126$, $p = 0,001$) и житейската позиция „Аз съм добър, другите не са“ (упоменато в т. 3.3.3, $\gamma = -0,137$, $p < 0,001$).

Извод от хипотеза:

След анализ на резултатите от приложената статистическа процедура *Работна хипотеза 1.4* се доказва, т.е. съществува значима умерена правопрпорционална корелационна връзка между житейската позиция „Аз не съм добър, а другите са“ и житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“.

3.3.5 Обсъждане на резултатите от корелациите спрямо житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“

По фактора „Аз не съм добър, другите също не са“ се констатира наличие на значима корелационна връзка с умерена зависимост правопрпорционална спрямо житейските позиции „Аз не съм добър, а другите са” (упоменато в т. 3.3.4, $\gamma = 0,388$, $p < 0,001$) и „Аз съм добър, другите не са” (упоменато в т. 3.3.3, $\gamma = 0,310$, $p < 0,001$). и обратнопропорционална (за която споменахме в т. 3.3.1) спрямо „Толерантност към неопределеност” (упоменато в т. 3.3.1, $\gamma = -0,304$, $p < 0,001$) и житейската позиция „Аз съм добър, другите също” (упоменато в т. 3.3.2, $\gamma = -0,322$, $p < 0,001$). Оказва се, че житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ известна още като позиция на безсмислието заемана от тези, които губят интерес към живота има линейна връзка с основните конструкти на изследването толерантност към неопределеност и другите три житейски позиции. Също така бе установена значима корелационна връзка със слаба зависимост обратнопропорционална спрямо възраст ($\gamma = -0,153$, $p < 0,001$) и брой деца в семейството ($\gamma = -0,103$, $p = 0,006$). Макар и със слаба зависимост резултатите по възрастови различия предполагат, че по-младите хора може да са по-склонни да се съмняват в себе си и в своите способности.

3.4 Анализ на резултатите от линейните регресионни модели за установяване на детерминираност на изследваните конструкции. Валидиране на модела и прогнозиране.

3.4.1 Първи фактор „Толерантност към неопределеност”

Регресионният модел Stepwise е адекватен и има основание за търсене на детерминираност, тъй като равнището на критерият $F(5.696) = 25,827$, $P < 0,001$ е статистически значим. . Моделът обяснява 15,6% от изменчивостта на зависимата променлива със средна сила на корелация $R=0.396$. Най-високият коефициент и най-силната детерминанта на „Толерантност към неопределеност” са диспозициите от житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ $\beta = -0,311$. Полученото число е отрицателно, което означава че колкото по-силно е изразена житейската позиция "Аз не съм добър, другите също не са", толкова по-ниска е толерантността към неопределеност. Хората с по-ниска толерантност към неопределеност може да са по-склонни да възприемат света като враждебно място, където другите са ненадеждни. Да изпитват по-високи нива на тревожност и страх или чувството за собствена некомпетентност, когато се сблъскват с несигурност.

Извод от хипотеза:

Основната хипотеза се доказва, т.е. съществува

детерминираност на толерантността към неопределеност от четирите житейски позиции и степента на завършено образование.

3.4.2 Втори фактор житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са”

Регресионният модел Stepwise е адекватен и има основание за търсене на детерминираност, тъй като равнището на критерият $F(3,698) = 31,342$, $P < 0,001$ е статистически значим. Моделът обяснява 11,9% от изменчивостта на зависимата променлива със средна сила на корелация $R=0.345$. Най-силната детерминанта на „Аз не съм добър, другите също не са“ са диспозициите от толерантността към неопределеност $\beta = -0,295$. Това показва, че хората, които имат изградената негативната представа за себе си и за другите, са по-склонни към тревожност и страх от неизвестното, към ригидност, консерватизъм и ниска толерантност към неопределеност. Възрастовото влияние към тази житейска позиция показва, че през младостта човек е с по-висока склонност към идеализъм и нереалистични очаквания, а липсата на житейски опит и претърпените неуспехи могат да водят до разочарования, меланхолия дори отчаяние. Зрелостта дава едно по-реалистично осъзнаване на собствените качества и недостатъци, а от там и по-голямо разбиране за сложността на човешката природа. Броят деца би могло да показва

перфекционизъм, самокритичност, надзор.

Извод от хипотеза:

Основната хипотеза се доказва, т.е. съществува детерминираност на житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са” от толерантността към неопределеност, възрастта и броят деца в семейството.

3.4.3 Трети фактор житейската позиция „Аз не съм добър, другите са”

Регресионният модел Stepwise е адекватен и има основание за търсене на детерминираност, тъй като равнището на критерият $F(3.698) = 38,777$, $P < 0,001$ е статистически значим. Моделът обяснява 14,3% от изменчивостта на зависимата променлива със средна сила на корелация $R=0.378$. Най-силната детерминанта на житейската позиция „Аз не съм добър, другите са” е диспозицията от толерантността към неопределеност $\beta = -0,289$. Това показва, че хората, които отказват да приемат несигурност и липса на информация, са по-склонни да имат негативна представа за себе си и да идеализират другите. Да се фокусират върху своите недостатъци и да се сравняват неблагоприятно с другите или да се дължи на ниско самочувствие или песимизъм.

Извод от хипотеза:

Основната хипотеза се доказва, т.е. съществува детерминираност на житейската позиция „Аз не съм добър, другите са” от толерантността към неопределеност, възрастта и пола.

3.4.4 Четвърти фактор житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“

Регресионният модел Stepwise е адекватен и има основание за търсене на детерминираност, тъй като равнището на критерият $F(4.697) = 38,93$, $P < 0,001$ е статистически значим. Моделът обяснява 18,3,0% от изменчивостта на зависимата променлива със средна сила на корелация $R=0,427$. Най-силната детерминанта на житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ са диспозициите от пола $\beta = 0,426$. Това показва, че жените са по-склонни да бъдат общителни, емпатични и приемащи, в сравнение с мъжете. Другата детерминанта отчита, че в семейства, където: общуват открито и честно помежду си, разрешават конфликти по конструктивен начин, чувстват се подкрепяни и разчитат на семейството, участват в общи дейности и традиции, могат да се адаптира към промените в живота и са отворени към нови идеи и преживявания, са по скоро ориентирани в тази положителна житейска позиция.

Извод от хипотеза:

Основната хипотеза се доказва частично, т.е. съществува

детерминираност на житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ от пол, възраст, толерантност към неопределеност и житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“.

3.4.5 Пети фактор житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са”

Регресионният модел Stepwise е адекватен, обяснява 20% от изменчивостта на зависимата със слаба свързаност между компонентите $R=0.455$, но статистически значима. Има основание за търсене на детерминираност, тъй като равнището на критерият $F(6.695) = 30,22$, $P < 0,001$ е статистически значим. Така най-високият коефициент, който показва и най-силната детерминанта на житейската позиция „Аз съм добър, другите не са” са диспозициите от възрастта $\beta = -0,787$. Това показва, че с напредването на възрастта хората да стават по-склонни да поставят под въпрос собствената си стойност и да се сравняват неблагоприятно с другите. Също с натрупването на житейски опит да осъзнават, че никой не е перфектен, включително и те самите. Разлики в кохортите са възможна предпоставка за получените резултати. По-възрастните поколения да са израснали в среда, която е по-склонна да насърчава скромност и самокритика, а по-младите да са фокусирани върху самоувереност и самоутвърждаване.

Извод от хипотеза:

Основната хипотеза се доказва частично, т.е. съществува детерминираност житейската позиция „Аз съм добър, другите не са“ от възрастта, броят деца в семейството, образование, житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са“ и „Аз не съм добър, другите са“ и пола.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ПРАКТИКА

За реализиране на поставената от нас цел и подцели, а именно да изследваме и установим вида и степента на обусловеност между толерантността към неопределеност и житейските позиции във възрастова и социално-демографска перспектива, предприехме процедури, които бяха свързани с нашите научно-изследователски задачи. В тази връзка, подредбата на изводите и обобщенията в логичен ход следват поставените научно-изследователски задачи от Глава II.

Изводи и обобщения относно възрастовите и социално-демографски различия спрямо скалата МАТ-50/БВ-3 на въпросника за „Толерантност към неопределеност“

Представената статистическа процедура дисперсионен анализ отбелязва различия в стойностите на зависимата променлива „Толерантност към неопределеност“ спрямо възрастта и социално-демографските аспекти.

По фактора възраст: незначими различия $F(3,698) = 1.453$; $p = 0.266$; и тенденцията за повишаване на стойностите паралелно с нарастването на възрастта до 30г. $M=124,77$; $SD=18,22$, 31-40г. $M=125,98$; $SD=19,96$, 41-50г. $M=128,64$; $SD=19,23$ и над 51г. $M=128,17$; $SD=20,68$ започват да намаляват. Като цяло възрастта не оказва диференциращо влияние, но различията в средни стойности подбуди търсене на посредник оказващ съдействие за интерпретирането им. Установи се смесен ефект, през фактора степен на завършено образование, **статистически значими различия**, $F(1,696) = 13,276$, $p < 0,001$ **но само при младите до 30г.** M (основно и средно) $=119,20$; SD (основно и средно) $=16,22$; M (висше и по-високо) $=130,90$; SD (висше и по-високо) $=19,67$;, докато в другите възрастови групи не се наблюдава статистическа значимост $p = 0,872$, $p = 0,350$, $p = 0,449$.

Работна хипотеза 1.1 се доказва. Най-младите на възраст до 30 г. показват най-ниски стойности по отношение на толерантността към неопределеност, когато са със завършено средно и по-ниско образование.

По фактора образование: значими различия $F(3,698) = 1.453$; $p = 0.266$; с което се доказва издигнатата **Основна хипотеза**. Наблюдава се тенденцията за повишаване на стойностите паралелно със степента на завършено образование $M=124,77$; $SD=18,22$, 31-40г. $M=125,98$; $SD=19,96$, 41-50г. $M=128,64$;

SD=19,23 и над 51г. M=128,17; SD=20,68. Безспорно е влиянието на обучението, като образователен статус, като средство за придобиване на знания, опитности и умения, като субективно преживяване и социална организация, за развитието на ТН у личността. Образованието играе важна роля в развитието на ТН и способства за адаптиране към променящия се свят.

Основната хипотеза се доказва. Образованието оказва диференциращо влияние по отношение на изследваният конструкт.

По фактора пол: незначими различия ($t(700) = -0.92, p = 0.355$ M мъже = 126,34; SD мъже = 19,10; M жени = 127,72; SD жени = 20,33;). Като цяло полът не оказва диференциращо влияние, но все пак жените отчитат по-високи средни стойности, а също така доминират при висшето и по-високо образование с 56%. Това провокира изследване ефекта на степента на завършено образование като посредник оказващ съдействие за търсене на различия върху проучвания конструкт. Установи се смесен ефект, **статистически значим**, $F(1, 698) = 5,687, p = 0,017$, жените показват значително по-високи стойности по скалата за ТН, когато са с висше и по-високо образование ($p < 0,001$; M жени (основно и средно) = 119,78; SD жени (основно и средно) = 2,37; M жени (висше и по-високо) = 129,60; SD жени (висше и по-високо) = 1,15;), докато при мъжете степента на завършено образование не

демонстрира значими различия ($p = .473$; M мъже (основно и средно) = 125,29; SD мъже (основно и средно) = 1,80; M мъже (висше и по-високо) = 126,89; SD мъже (висше и по-високо) = 1,29;), и когато се премахне, различията изчезват. Обстоятелството, че в повечето изследвания не се откриват различия в ТН на мъже и жени, както и това, че значими междуполови различия в ТН се наблюдават в отделни извадки или специфични популации, дава основания да се заключи, че влиянието на фактора пол върху развитието на ТН е ограничено и се опосредства от характеристиките на средата. Тези факти насочват към търсене на средовите фактори обясняващи тези специфики. ТН е свързана с възможностите на личността за избор на действие в неопределени ситуации и зависи както от възможностите на средата, така и от възможностите на индивида за действие в тази среда.

Работна хипотеза 1.3 се доказва. Жените със завършено висше и по-високо образование регистрират по-високи средни стойности по отношение на толерантността към неопределеност.

По фактора семейна структура: значими различия $F(4,679) = 3,785$; $p = 0.005$; с което се доказва издигнатата ***Основна хипотеза***. Живущи в разширена семейна структура отчитат най-ниски показатели $M=117,42$; $SD=16,53$;, а тези с непълна семейна структура най-високи $M=129,15$; $SD=17,76$. Може да се

предположи, че по-високата експозиция на несигурност би довела до по високи нива ТН. Хора израснали в непълна семейна структура, често са изложени на по-високи нива на финансова несигурност, а липсата на единият родител може да доведе до емоционална несигурност. Развитието на адаптивни стратегии за справяне с несигурността, като гъвкавост, самостоятелност, склонност към риск и отвореност към нови преживявания е иманентно присъщо за непълната семейна структура и би могло да доведе до по-високи стойности по скалата за ТН.

Основната хипотеза се доказва. Семейната структура оказва диференциращо влияние по отношение на изследваният конструкт.

По фактора брой деца в семейната структура: незначими различия $F(3,698) = 0,031$; $p = 0,993$. Въпреки това може да се отбележи, че стойностите на родените в еднодетни семейства са по ниски ($M = 126,90$; $SD = 19,15$) от тези родени в семейства с две ($M = 127,14$; $SD = 19,57$), с три ($M = 127,15$; $SD = 23,42$), с 4 и повече деца ($M = 127,45$; $SD = 19,26$). Възниква въпроса какви са перспективите пред родените в еднодетни семейства в различните семейни структури относно динамиката на тяхната толерантност към неопределеност. Оказва се, че родените в еднодетни семейства показват по-ниски резултати, когато останат да живеят със своите родители ($M = 117,95$; $SD = 15,55$) или пък сами ($M =$

123.52; SD = 14,50), а най-високи стойности когато създадат ядрена (M = 129.04; SD = 21,41) или непълна (M = 130.5; SD = 25,57) семейна структура. Родените в еднодетни семейства може да се чувстват самотни лишени от братя и сестри и това да ограничи развитието на важни социални умения, да засили техният егоцентризъм или прекалена зависимост от родителите водещо до затрудняване или неосъществяване на самостоятелен начин на живот. Страх от промяна или липса на мотивация за поемане на отговорност за собствения живот. Чувства на вина, гняв, тъга че нямат или са се отказали от собствените си мечти, собствен дом и семейство. Страх от интимност, от емоционалната близост, от изоставяне или отхвърляне от партньора, от провал и негативни минали преживявания. Всичко това би могло да доведе до по-ниски стойности по скалата за ТН.

По фактора поредност при раждане в семейството: незначими различия $F(3,698) = 1.126$; $p = 0,307$;, което може да се дължи на нехомогенността по фактора в изследването. Въпреки това може да се отбележи, че стойностите на първородните са най-високи и постепенно намаляват с поредността на раждане ($M_1 = 127,52$; $SD_1 = 19,26$) ($M_2 = 126,94$; $SD_2 = 20,30$) ($M_3 = 123,20$; $SD_3 = 24,93$) ($M_{4+} = 118,16$; $SD_{4+} = 15,06$). Въпреки че резултатите са незначими имайки предвид, че изследването е първо по рода си извършихме по обстоен анализ на изследвания конструкт, като получените резултати диференцирахме по степен на завършено

образование, семейна структура и пол. Констатираха се статистически значими различия само при първородните, по степен на завършено образование ($F(1,456) = 8.596$, $p_1 = 0,004$, $p_2 = 0,845$, $p_3 = 0,482$, $p_{4+} = 0,052$), освен това резултатите от описателната статистика потвърждава, че първородните водят убедително при висшето и по-високо образование с 80.7%. В зависимост от семейната структура статистически значими различия отново само при първородните ($F(4.453) = 3.469$, $p_1 = 0,008$, $p_2 = 0,588$, $p_3 = 0,053$, $p_{4+} = 0,248$), описателната статистика констатира, че първородните имат най-висок дял в ядрената семейна структура - **39.5%** все по-рядко срещана в съвременния свят. Възбуждащо интерес и предизвикателство за бъдещи изследвания е констатацията, че последно родените 4+ са с най-ниски стойности по скалата за толерантност към неопределеност и са водещи в разширената семейна структура - **50%**, оставайки да живеят при своите родители разчитайки на сигурност. Резултатите показват, че първородните напускат бащиното огнище и създавайки собствена семейна структура, независимо от моделът ѝ, завършвайки висше и по високо образование особено мъжете имат предпоставка за по-висока толерантност към неопределеност.

Работна хипотеза 1.2 се доказва. Първородните завършилите висше и по-високо показват най-високи стойности по отношение на толерантността към неопределеност.

Основната хипотеза се доказва: Направеният от нас факторен анализ по въпросника за „Толерантност към неопределеност” **потвърждава диференциацията спрямо възрастните и социално-демографски детерминанти** - изцяло по факторите образование и семейна структура, а при останалите възраст, пол, поредност при раждане и брой деца в семейството косвено или частично.

Изводи и обобщения относно възрастните и социално-демографски различия спрямо „Въпросник за изследване на житейските позиции”

Представената статистическа процедура дисперсионен анализ отбелязва различия в стойностите на житейските позиции „Аз съм добър, другите - също“, „Аз съм добър, а другите не са“, „Аз не съм добър, а другите са” и „Аз не съм добър, другите също не са” спрямо възрастта и социално-демографските аспекти.

По фактора възраст: значими статистически различия по отношение на показателите „Аз съм добър, а другите не са” $F(3,698) = 3,265, p = 0,021$, „Аз не съм добър, а другите са” $F(3,698) = 14,249, p < 0,001$ и „Аз не съм добър, другите също не са” $F(3,698) = 1,649, p < 0,001$. Констатира се по-силна изразеност на средните стойности на аритметичните величини при младите и по точно в групата до 30 години ($M_{+/-} = 15,85; SD_{+/-} = 3,81, M_{-/+} = 15,85; SD_{-/+} = 3,41$ и $M_{-/-} = 14,58; SD_{-/-} = 4,79$). По житейската позиция „Аз

съм добър, другите-също“ не се отчетоха статистически значими различия ($p = 0.213$), но въпреки това отново групата с възраст до 30г. е с по-високи средни стойности ($M_{+/+} = 24,95$; $SD_{+/-} = 2,75$). Младите хора по-силно изразяват своите качества, чувства емоции по открити са, независимо дали в положителен или отрицателен аспект. Те са по-склонни да бъдат ентузиазирани от нови идеи и преживявания, да действат импулсивно, без да обмислят последиците, да търсят начини да се утвърдят. Те са силно реактивни към всички важни теми: качествено образование, придобиване на умения, кариерно ориентиране, социално предприемачество и стартиране на нов бизнес.

Работна хипотеза 1.1 се доказва. Най-младите с възраст до 30 г. имат най-високи стойности по отношение на житейските позиции.

По фактора образование: значими статистически различия

по отношение на четирите житейски позиции „Аз съм добър, другите - също“ $F(4,697) = 4,557$, $p = 0,001$, „Аз съм добър, а другите не са“ $F(4,697) = 3,026$, $p = 0,017$, „Аз не съм добър, а другите са“ $F(4,697) = 3,399$, $p = 0,009$ и „Аз не съм добър, другите също не са“ $F(4,697) = 2,423$, $p = 0,047$. Прави впечатление, че хората с висше образование са с най-високи стойности в житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са“ ($M = 15,42$; $SD = 3,43$), а тези с основно и средно образование в останалите три. Тази позиция се характеризира с чувство за превъзходство

над останалите, както и с липса на емпатия и разбиране. Висшето образование може да подхранва усещане за самодостатъчност или изключителност, както и да изолира хората от други социални групи. Като цяло, образованието и придобиването на нови знания и умения могат да бъдат емоционално изчерпващи, водещи до по-висока възискателност към себе си и останалите, а от там засилена критичност и дори осъдителност. Хората с основно и средно образование са с най-високи стойности в житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ ($M = 26,25$; $SD = 2,14$) характеризираща личността като уважаваща, задружна, честна, насърчаваща и съобразителна. Тези хора могат да имат различни характеристики и това зависи от множество фактори, като например културни и социални влияния, личен опит и мотивация. Може да се каже, че те са често много работливи и усърдни, тъй като обикновено имат по-малко възможности за кариерен напредък и финансов успех. Това може да ги насърчи да бъдат по-задружни и да подкрепят своите съседи и общност, за да постигнат обща благополучност. Също така имат по-малко възможности за избор на професия, което може да ги насърчи да бъдат съобразителни и да работят упорито, за да постигнат успех в избраната от тях област. Другите две позиции в които хората с основно и средно образование се припознават това е разбирането „Аз не съм добър“. Това са тези използващи изрази като „Само ако“ и „Грябваше“ за да покажат съжаление за нещо, което не се е

случило или за някоя грешка, която е била допусната, например „Ако само бях учил по-усилено, щях да получа по-добра оценка”. В крайна сметка, никаква образователна степен не определя напълно характера на човека, но може да даде на хората по-голямо разбиране за света около тях и да им помогне да развият ценности като уважение, честност и подкрепа към общността.

Основната хипотеза се доказва. Образованието оказва диференциращо влияние по отношение на изследваните конструктори.

По фактора пол: значими статистически различия по отношение на житейските позиции „Аз съм добър, другите - също“ $t(700) = -5,529, p < 0,001$, „Аз съм добър, а другите не са” $t(700) = 2,059, p = 0,040$ и „Аз не съм добър, а другите са” $t(700) = -2,204, p = 0,028$. По житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са” не се отчетоха статистически значими различия ($p = 0.127$). При жените се наблюдават две противоположности в отчетените средни стойности: една част са водещи в позицията „Аз съм добър, другите - също“ (М мъже = 23,95; SD мъже = 2,94; М жени = 25,17; SD жени = 2,91) възприемащи себе си като по-комуникативни, себеутвърждаващи и проявяващи равнопоставеност във взаимоотношенията си с другите. Проявяват по-голяма емпатия и автентичност в изразяването на емоциите си, стремят се да поддържат по-добри

емоционални връзки с хората. А втората в позицията „Аз не съм добър, а другите са”, се приема за депресивна (М мъже = 14,53; SD мъже = 3,36; М жени = 15,10; SD жени = 3,51), което може да се обясни с негативни модели на поведение, травми от детството или преживени неудачи. Това провокира ниско самочувствие, страх от отхвърляне, чувство на вина и невъзможност за промяна. Мъжете доминират по средни стойности в житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са” презентираща се като проактивна (М мъже = 14,53; SD мъже = 3,36; М жени = 15,10; SD жени = 3,51). Хората с тази позиция често се чувстват по-умни, по-морални, по-способни или по-успешни от останалите. Възприемат себе си като по-властни, ориентирани към лидерство, подчертаващи собствената си важност и способности от една страна и проявяващи по-голяма склонност към обезценяване, негативни оценки от друга. Могат да гледат на другите с пренебрежение, снизхождение или дори враждебност.

Работна хипотеза 1.3 се доказва. Жените отчитат по-високи средни стойности в позицията „Аз съм добър, другите - също“, а мъжете в позицията - „Аз съм добър, а другите не са”.

По фактора семейна структура: значими статистически различия по отношение на четирите житейски позиции „Аз съм добър, другите - също“ $F(4,697) = 3,209, p = 0,013$, „Аз съм добър, а другите не са” $F(4,697) = 3,330, p = 0,010$, „Аз не съм добър, а

другите са” $F(4,697) = 6,720, p < 0,001$ и „Аз не съм добър, другите също не са” $F(4,697) = 4,636, p = 0,001$. Хората живеещи в разширена семейна структура са водещи по средни стойности в негативните житейски позиции на неприемането на себе си „Аз не съм добър, а другите са” ($M_{-/+} = 15,85; SD_{-/+} = 3,41$) и „Аз не съм добър, другите също не са” ($M_{-/-} = 14,58; SD_{-/-} = 4,79$). В семейства с няколко поколения е подчертан ефектът на екстернализация водещ до затруднения в общуването, влошаване на отношенията и развитие на нездравословни модели на поведение. В другите две житейски позиции „Аз съм добър, другите-също“ ($M_{+/+} = 25,48; SD_{+/+} = 2,85$) и „Аз съм добър, а другите не са” ($M_{+/-} = 16,86; SD_{+/-} = 4,10$) лицата в непълна семейна структура са с най-високи показатели. Позицията „Аз съм добър“ изисква повишена отговорност и самостоятелност, по-голяма адаптивност и устойчивост, предполага и по-ранно развитие на емпатия и състрадание. Израсналите в непълни семейства често имат по-силна връзка с останалия родител играещ ролята на модел за подражание. Изграждат по-рано чувство за собствена идентичност и автономност за справяне с трудностите и реализацията в живота. Въпреки тези предизвикателства, всяка семейна ситуация има своите предимства и недостатъци.

Основната хипотеза се доказва. Семейната структура оказва диференциращо влияние по отношение на изследваните конструкти.

По фактора брой деца в семейната структура: значими статистически различия по отношение на житейските позиции

„Аз съм добър, а другите не са” $F(3,698) = 5,546$, $p = 0,001$ и „Аз не съм добър, другите също не са” $F(3,698) = 3,519$, $p = 0,015$. Живеещите без братя и сестри изправени пред предизвикателството неприемане на другите водят по средни стойности в тези жизненни позиции ($M_{+/-} = 16,09$; $SD_{+/-} = 4,12$; $M_{-/-} = 14,50$; $SD_{-/-} = 4,50$). Характеристиките на тези жизненни позиции са самоувереност, агресивност, доминантност, мрачност, недоволство. Единственото дете може да изпитва усещане на самотност, ако родителите му работят много или са заети почти цял ден. Или да получава повече внимание и грижа даващо повече възможности за постижения и успехи, но и притискащи очаквания предизвикващи стрес и тревога от непосилните отговорности. По житейските позиции „Аз съм добър, другите - също“ $p = 0,225$ и „Аз не съм добър, а другите са” $p = 0,590$ не се отчетоха статистически значими различия.

По фактора поредност при раждане в семейството: значими статистически различия по отношение на житейските позиции

„Аз съм добър, другите - също“ $F(3,698) = 3,698$, $p = 0,012$, „Аз съм добър, а другите не са” $F(3,698) = 4,578$, $p = 0,003$ и „Аз не съм добър, другите също не са” $F(3,698) = 3,822$, $p = 0,010$. Първородните имат най-високи средни стойности в здравословната житейска позиция „Аз съм добър, другите - също“

($M_{+/+}=25,41$; $SD_{+/+}=2,99$). Това би могло да се обясни с често поеманата по-ранна отговорност за грижата за по-малките си братя и сестри. Също с по-силна връзка с родителите даващи внимание и грижа, а често са по-успешни в училище, което им помага да изградят себеувереност. Резултатите са сходни и с въпросника за „Толерантност към неопределеност”. Хората приемащи и уважава себе си и другите, подкрепени с повече родителско внимание притежават и по-висока толерантност към неопределеност. Последно родените показват сходни резултати, както живеещите без братя и сестри изправени са пред предизвикателството неприемане на другите, и водят по средни стойности в тези жизнени позиции „Аз съм добър, а другите не са” ($M_{-/+}=16,33$; $SD_{-/+}=5,12$) и „Аз не съм добър, другите също не са” ($M_{-/-}=16,16$; $SD_{-/-}=7,90$). Ярък контраст от позицията на надменността с гордост или самоувереност до негативна на неприемането на себе си и другите с ниско самочувствие, самокритика или дори депресия. По житейската позиция „Аз не съм добър, а другите са” $p = 0,476$ не се отчетоха статистически значими различия.

Работна хипотеза 1.2 се доказва. Първородните са с най-високи стойности в позицията „Аз съм добър, другите - също“, а родените 4 и нагоре в позициите „Аз съм добър, а другите не са” и „Аз не съм добър, другите също не са”.

Основната хипотеза се доказва: Направеният от нас факторен анализ по въпросника за „Изследване на житейските позиции” **потвърждава диференциацията спрямо възрастните и социално-демографски детерминанти** - изцяло по факторите образование и семейна структура, а при останалите възраст, пол, поредност при раждане и брой деца в семейството частично.

Изводи и обобщения на резултатите от корелационните анализи на двете използвани методики

Работна хипотеза 1.4 се доказва, представеният линеен модел на корелация идентифицира обратнопропорционална значима връзка с умерена зависимост между величините „Толерантност към неопределеност” и житейските позиции „Аз не съм добър, другите са” ($r = -0,301$, $p < 0,001$) и „Аз не съм добър, другите също не са” ($r = -0,304$, $p < 0,001$). Също така бе установена значима корелационна правопрпорционална връзка със слаба зависимост спрямо степента на завършено образование ($r = 0,115$, $p = 0,002$). Хората с по-висока толерантност към неопределеност имат по-висока самооценка, вярват в себе си, по-уверени в своите способности и умения, справят се емоционално и когнитивно с трудностите. Докато хората с ниска толерантност към неопределеност приели позицията „Аз не съм добър“ се чувстват по-несигурни и тревожни, фокусирайки се върху негативните аспекти към себе си и другите.

Работна хипотеза 1.4 се доказва, представеният линеен модел на корелация идентифицира обратнопропорционална значима връзка с умерена зависимост между житейските позиции „Аз съм добър, другите също“ и „Аз не съм добър, другите също не са“ ($r = -0,322, p < 0,001$). Тези две житейски позиции могат да се разглеждат като два края на един континуум. Хората се позиционират на антагонистичен принцип някъде по този континуум в зависимост от собствените си възгледи за себе си и за света. Правопропорционална значима връзка с умерена зависимост между житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ и житейските позиции „Аз не съм добър, другите са“ ($r = 0,388, p < 0,001$) и „Аз съм добър, а другите не са“ ($r = 0,310, p < 0,001$). Позицията известна още като позиция на безсмислието е заемана от хора губещи интерес към живота. С намаляване на бала по скалата на житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ ще отслабва чувството за непълноценност и неприемането на себе, както и чувството за собствена важност и възприемане на другите като по-неспособни, ще намаляват и проблемите във взаимоотношенията.

Изводи от основната хипотеза:

Нашата **Основна хипотеза** се доказва: Корелационната линейна зависимост ни позволяват да заявим, че изследваните променливи „Толерантността към неопределеност“ и четирите житейски

позиции в различна степен и направление на линейната връзка взаимодействат по-между си. Също така бе установена значима връзка макар и със слаба зависимост на възрастовите и социално-демографски аспекти спрямо проучваните конструкти.

Изводи и обобщения на резултатите за детерминираност от двете използвани методики

Основната хипотеза се доказва, представения регресионен модел (Stepwise) е адекватен, статистически значим $P < 0,001$, със средна сила на свързаност между компонентите и има основание за търсене на детерминираност. Обяснява $R^2 = 15,6\%$ от изменчивостта на зависимата променлива „Толерантност към неопределеност” детерминирана от диспозицията на четирите житейски позиции „Аз съм добър, другите - също“, „Аз съм добър, а другите не са“, „Аз не съм добър, другите са“, „Аз не съм добър, другите също не са” и степента на завършено образование. Най-силната детерминанта ($\beta = -0.311$) на „Толерантност към неопределеност”, са диспозициите от житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“. Това показва, че хората с по-ниска толерантност към неопределеност са по-склонни да възприемат света като враждебно място, да изпитват по-високи нива на тревожност и страх или чувството за собствена некомпетентност, когато се сблъскват с несигурност.

Основната хипотеза се доказва, представения регресионен модел (Stepwise) е адекватен, статистически значим $P < 0,001$, със

средна сила на свързаност между компонентите и има основание за търсене на детерминираност. Обяснява 11,9% от изменчивостта на зависимата променлива житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ детерминирана от диспозицията на „Толерантност към неопределеност“, възрастта и броят деца в семейната структура. Най-силната детерминанта ($\beta = -0.295$) на тази позиция са диспозициите от „Толерантност към неопределеност“. Това показва, че хората, които имат изградената негативната представа за себе си и за другите, са по-склонни към недоверие, ригидност, консерватизъм и нетолерантност към неопределеност.

Основната хипотеза се доказва. представения регресионен модел (Stepwise) е адекватен, статистически значим $P < 0,001$, със средна сила на свързаност между компонентите и има основание за търсене на детерминираност. Обяснява 14,3% от изменчивостта на зависимата променлива житейската позиция „Аз не съм добър, другите са“ детерминирана от диспозицията на „Толерантност към неопределеност“, възраст и пол. Най-силната детерминанта ($\beta = -0.289$) на тази позиция са диспозициите от „Толерантност към неопределеност“. Това показва, че хората, които имат негативна представа за себе си, а идеализират другите се фокусират върху своите недостатъци водещо до ниско самочувствие и песимизъм.

Основната хипотеза се доказва частично. представения регресионен модел (Stepwise) е адекватен, статистически значим

$P < 0,001$, със средна сила на свързаност между компонентите и има основание за търсене на детерминираност. Обяснява 18,3% от изменчивостта на зависимата променлива житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ детерминирана от диспозицията пол, възраст, толерантност към неопределеност и житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“. Най-силната детерминанта ($\beta = 0.426$) на тази позиция са диспозициите от пола. Това показва, че жените са по-склонни да бъдат общителни, емпатични и приемащи, в сравнение с мъжете.

Основната хипотеза се доказва частично, представения регресионен модел (Stepwise) е адекватен, статистически значим $P < 0,001$, със средна сила на свързаност между компонентите и има основание за търсене на детерминираност. Обяснява 20% от изменчивостта на зависимата променлива житейската позиция „Аз съм добър, другите не са“ детерминирана от диспозицията на възрастта, броят деца в семейството, образование, житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са“ и „Аз не съм добър, другите са“ и пола.. Най-силната детерминанта ($\beta = -0.787$) на тази позиция са диспозициите от възрастта, визирайки, че с напредването ѝ хората стават по-склонни да поставят под въпрос собствената си стойност, а по-младите са фокусирани върху самоувереност и самоутвърждаване.

Изводи от основната хипотеза:

Нашата **Основна хипотеза** се доказва: Представените

регресионни модели ни позволяват убедително да заявим, че са адекватни, статистически значими със средна сила на свързаност: „Толерантност към неопределеност“ детерминирана от диспозицията на четирите житейски позиции и степента на завършено образование; житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ детерминирана от диспозицията на „Толерантност към неопределеност“, възрастта и броят деца в семейната структура; житейската позиция „Аз не съм добър, другите са“ детерминирана от диспозицията на „Толерантност към неопределеност“, възраст и пол; житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ детерминирана от диспозицията пол, възраст, толерантност към неопределеност и житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“; и житейската позиция „Аз съм добър, другите не са“ детерминирана от диспозицията на възрастта, броят деца в семейството, образование, житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са“ и „Аз не съм добър, другите са“ и пола. За достигане на една по-висока степен на обусловеност на житейските позиции и толерантността към неопределеност от голямо значение са индивидуалните личностови особености екстраверсия, благосклонност, съзнателност, емоционална стабилност, отвореност към опита, мотивация за постижение, локус контрол, социални потребности за афилиация и други които биха могли да бъдат обект на бъдещи изследвания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното изследване до голяма степен успя да разкрие и всеобхватно да проследи комплексното въздействие на възрастовите и социално-демографски съществени детерминанти върху толерантността към неопределеност и житейските позиции. В направеният литературен обзор и с получената емпирична подкрепа разработката проследи теоретично и доказва експериментално как избраните детерминанти релират върху резултативните променливи. Тези съставки се припокриват в своята функция на регулатори на човешкото поведение и по този начин влизат в сложни функционални отношения.

В предложената от нас работа, разгледахме толерантността към неопределеност и житейските позиции във възрастова и социално-демографска перспектива. Възрастта е отделена от другите социално-демографски детерминанти с цел да бъде подчертана като конкретен, специфичен и важен аспект от изследването. Представените адекватни регресионни модели показват взаимна детерминираност между изследваните конструктори. Установена бе обусловеност в средни граници, което носи информация за многомерност на „Толерантността към неопределеност” и трудно съпоставим динамичен характер на житейската позиция, което предполага влияние от много други фактори. Доказахме, че образованието е сериозен и стабилен фактор влияещ върху избора на житейска позиция и

толерантността/нетолерантността към неопределеност. В нашето изследване образованието и семейната структура са най-силните фактори от всички изследвани (възрастта е значима при младите до 30 години, а полът, броят деца и поредността при раждане в семейството са значими за житейските позиции но не и за толерантността към неопределеност.

Като цяло можем да отбележим, че представеното от нас изследване би могло да послужи като основа за допълнителни разработки по отношение на свързаността на житейските позиции и толерантността към неопределеност с други фактори, различни от представените. Приложение на представеното изследване намираме и при изготвянето на проекти и програми свързани с образованието. Работещите в сродни на психологията области като медицина, психотерапия и психологическо консултиране също се обръщат към обяснителните и предиктивни възможности на толерантността към неопределеност и житейските позиции при изучаването на индивидуалните и груповите процеси и явления. Транзакционният анализ е едновременно теоретична съвкупност позволяваща да се разбират по-добре взаимоотношенията между хората, а също така и ефективен метод за терапия.

Разбира се разгледаната тема не се изчерпва дотук. За достигане на едно всестранно и цялостно обследване на житейските позиции и толерантността към неопределеност от голямо значение са индивидуалните личностови особености

екстраверсия, благосклонност, съзнателност, емоционална стабилност, отвореност към опита. Те могат да се свържат с отчитане на темперамента, локализацията на контрола, мотивацията за успех, Аз-концепцията за самовъзприемането, и много други. Подходящо би било резултатите както от настоящето така и от бъдещи изследвания да бъдат медийно разпространени, за да се даде повече гласност на тази наистина важна част от структурата и функционирането на личността.

ОГРАНИЧЕНИЯ НА ПРОВЕДЕНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Размер на извадката: Като ограничения на настоящото изследване следва да се посочат липсата на хомогенност в разпределението на лицата по факторите: степен на завършено образование преобладават значително лицата с висше и по високо образование (73,5%), по местоживееене преобладават в столицата (69,9%), съгласно семейният статус най-голям брой лица са в ядрената структура (43,2%), брой деца в семейството: 1 – (29,9%), 2 – (60,4%), 3 – (8,1%), 4⁺ – (1,5%) и поредност при раждане: 1- (65,2%), 2 – (29,6%), 3 – (3,4%) и 4⁺ – (1,75%). Получените резултати могат да се дължат на особености на извадката, поради което е възможно те да са специфични за изследваната група лица.

Метод на събиране на данни: Данните са събрани чрез самостоятелно докладвани анкети, което може да доведе до

пристрастия, като социално желателни отговори и неточности в самооценката.

Теоретична рамка: Изследването се основава на конкретна теоретична рамка, която не обхваща всички аспекти на изследваните феномени. Други теории и модели биха могли да предложат различни интерпретации на резултатите.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Настоящият труд предоставя емпирични доказателства за развитие теоретичната рамка на психологическата концепция толерантност към неопределеност моделираща когнитивните процеси и емоционалната стабилност като важна личностна черта в контекста на когнитивно-поведенческа терапия, психология, образование.
2. Научното изследване разширява разбирането за житейските позиции и обогатява практическото приложение на транзакционния анализ като терапевтичен метод, правейки го по-ефективен и адаптиран към нуждите на специфични възрастови и социално-демографски групи.
3. Получените резултатите и осъщественият анализ в социално-демографски контекст доказват, че образованието и семейната структура са най-силните фактори влияещи върху избора на житейска позиция и толерантността/нетолерантността към

неопределеност, разкривайки функционални кумулативни ефекти за търсене на различия във възрастовата периодизация и половата дихотомия.

4. Настоящият труд с своя емпиричен подход и методология е един от първите емпирични изследвания разкриващ взаимодействие на корелационна линейна зависимост и степен на детерминираност на психологическите феномени толерантност към неопределеност и житейски позиции през призмата на възрастта и други социално-демографски детерминанти.
5. Представена е оригинална съвременна теоретична рамка на житейските позиции и толерантността към неопределеност, чрез обширно и задълбочено изследване в различните семейни структури, която да бъде ползвана като основа за разработването на нови терапевтични техники, обучителните програми и супервизионни практики в областта на психичното здраве и екологията на семейните отношения в съвременното общество.

Във връзка с изложеното по-горе ДТ претендира за Иновативност: Първо по рода си изследване на неизучавани досега зависимости; Разширяване на научното знание; Практически принос; Социална значимост;.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Велков, К. (2023). Житейските позиции през кръгзора на възрастовите и социално-демографски детерминанти. Обусловеност в житейските позиции. Сборник доклади на Националната школа за докторанти и млади изследователи в социалните науки. София, БАН, том. 4 стр. 109-122. ISSN 2683-0868
2. Велков, К. (2023). Влияние на индивидуалните различия в толерантността към неопределеност върху нагласите, мотивацията, креативността и поведението на личността. XXXII международна научна конференция за млади учени. Сборник научни трудове ССКБ. София, Авангард Прима, стр. 120-129. ISSN 1314-4669
3. Велков, К. (2023). Толерантност към неопределеност като характеристика на саморегулацията на личността. Годишник по психология. Благоевград ЮЗУ „Неофит Рилски“ том. 14, брой 2, стр. 192-210. ISSN 2683-0426
4. Велков, К. (2024). Възрастови и социално-демографски детерминанти на толерантността към неопределеност. Докторантско училище и седма докторска научна сесия. Годишник по психология. Благоевград ЮЗУ „Неофит Рилски“. (под печат)

ДРУГИ ПУБЛИКАЦИИ

1. Велков, К. (2023). Хипнозата като метод в психотерапията. Регресивни програми в хипнотерапията. Научна работилница предизвикателства и перспективи пред младите психолози. Годишник по психология. Благоевград ЮЗУ том. 14, брой 2, стр. 84-99. ISSN 2683-0426

SOUTHWESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI"
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

ABSTRACT OF DISSERTATION

on the topic:

"TOLERANCE OF AMBIGUITY AND LIFE POSITIONS IN
AGE AND SOCIO-DEMOGRAPHIC PERSPECTIVE"

for awarding the educational and scientific degree "Doctor" in the
professional field 3.2. "Psychology" with scientific specialty:
"Educational and Developmental Psychology"

Doctoral Candidate: Kiril Mateev Velkov

Scientific Advisor: Assoc. Prof. Dr. Natasha Angelova

Blagoevgrad 2024

The dissertation contains 213 standard pages, including bibliography and methodological tool appendices. The work is illustrated with 29 tables, 17 figures, and 4 appendices. The bibliography contains 371 titles, of which 34 are in Cyrillic, 332 in Latin, and 5 internet sources.

The defense of the dissertation will take place on September 9, 2024, at 11:00 AM in the hall 355 of the South-West University "Neofit Rilski" at an open meeting of the Scientific Jury.

RELEVANCE AND SIGNIFICANCE OF THE RESEARCH PROBLEM

The relevance of the topic is determined by the study of human personality and the quality of existence in the world. Individual differences are an undeniable fact, recorded by various sciences studying humans. Scientific literature often presents examples illustrating differences in the ways of coping with ambiguity through behavioral, personal, and social mechanisms. It is necessary to study tolerance of ambiguity and the leading life position of individuals to understand the psychology of future society. Such a study has not been found within the country. In this work, we explore and analyze the relationship between three constructs:

1. Tolerance of ambiguity (TA) – the behavior of an individual in uncertain, unclear, ambiguous, and even contradictory situations.

2. Life Position (LP) – a two-dimensional construct encompassing both positive and negative attitudes about how one perceives oneself and others.

3. Socio-demographic Determinants – age, education, gender, place of residence, family structure, number of children in the family, and birth order.

Both practice and scientific research prove that people employ various strategies to overcome ambiguity within certain limits. On the other hand, a person has a fundamental LP that is often

dynamically changing depending on mood, amount of experienced stress, situation, people around, and many other factors. Thus, several directions are outlined in the proposed research program.

TA is associated with individual differences in how people perceive and interpret unclear, incomplete, new, unfamiliar, or contradictory information, manifesting in social orientations, cognitive processes, perceptions, and emotional experiences.

LP refers to the anticipated conclusions about oneself, others, and their world. Comparing attachment styles, Eric Berne (Berne 1966; 1972) notes that LP gives a sense of how an individual views their status in the world based on unconscious decisions made in childhood. The life scenario is an unconscious act continuously reproduced in the present (Joines 2004) and allows the individual to receive the unconditional love, attention, or care desired from others.

Socio-demography is related to the basic structures of the population by age, education, gender, place of residence, family structure, and number of children in the family. Education, age, and gender are also factors examined within the boundaries of the studied constructs. The consequences of dominant single-member families, effects related to reproductive behavior – births with different birth order – are considered. Age is separated from other socio-demographic determinants to highlight it as a specific and important aspect of the research. The use of multivariate statistical methods allows simultaneous examination of age and other socio-

demographic determinants (Field 2013).

The literature reviewed is sparse regarding research in this area, and for some constructs, this study is the first of its kind in the country. Through detailed and thorough research, we aim to determine whether and to what extent there is a conditioned relationship between socio-demographic characteristics, TA, and LP. The choice of these personality constructs is related to Eric Berne's theory based on transactional analysis, which postulates that a person's way of life is a consequence of decisions made in early childhood. He studies and analyzes the relationships a person engages in daily, concluding that there are two subjects in the communication process: I and You, occupying two definitive positions: to be good (OK) and not to be good (not-OK) (Berne 1962). Thus, in each stage of their lives, people belong to different age groups, family structures, and levels of education completion, which are characterized by specific responses. Throughout their lives, people belong to a specific group by gender and birth order in the family, which we also believe is related to typical group manners. In different life periods, people attribute importance to their capabilities to cope with life crises and to the natural process occurring in the human condition due of ambiguity and fear (Connor 1992; Kotter 1995). Else Frenkel-Brunswik was one of the first to present an analysis of TA, defining intolerance of ambiguity (Not-TA) as "the tendency to perceive ambiguous situations as threats"

and tolerance as "the tendency to perceive ambiguous situations as desirable" (Frenkel-Brunswik 1949). Budner created the TA scale to understand individuals' responses to the concept of ambiguity (Budner 1962). In this work, we focus on the determinants of TA, LP, and socio-demographic specifics. The decision a person makes to exhibit behavior may be situationally conditioned, but in this work, we direct attention to its connection with relatively stable personality characteristics such as dispositions – to be good/not to be good and TA. The human mind considers ambiguity a threat and attempts to protect us by reducing our ability to concentrate on anything other than creating security. Although evolution has prepared us to resist ambiguity, it may be appropriate to learn to live with it, to understand and accept it. During extraordinary situations like pandemics and wars, which have surprised even the best-prepared plans, we observe significant, and in some cases drastic, changes in everyday life, approaching the works of Chris Carter (Carter 2022). We live in tense, complicated, and somewhat confusing times. The period is difficult and full of challenges. Reality probably provokes resistance, but whether this will help us renew and transform to feel better, or resistance will prolong and extend dissatisfaction and bitterness from the difficulties we experience, the uncertain future will reveal. Seeking an alternative, we might try replacing resistance with acceptance. Acceptance of a specific situation does not mean that things will remain unchanged

indefinitely and will not improve. It only acknowledges what is happening at the moment. Practicing acceptance and self-acceptance during trials and critical states is painful and arduous, but also the most effective way to move forward.

In the first chapter, theoretical approaches to ego states and life positions as determinants of behavior, as well as personality components and prerequisites for tolerance of ambiguity, are examined.

1.1 Tolerance of ambiguity– introduction to the problem and definition of the concept

Ambiguity is inherently present in human life, and both individuals and society as a whole face the necessity to cope with the ambiguity and insecurity of their existence. Different people and different cultures do this in various ways. Dr. Hofstede (Hofstede 1980) is among the 100 most cited authors and researchers of our time, working in the field of cross-cultural values at the national level with publications in social science journals worldwide. In his book "Culture's Consequences," he compares values, behaviors, institutions, and organizations across nations. Individual differences are associated with how people perceive and interpret unclear, incomplete, new, unfamiliar, or contradictory information and manifest in social orientations, cognitive processes, perceptions, and emotional experiences of the individual. Psychology designates this dimension of individual differences with the concept of TA,

proposed and defined by Else Frenkel-Brunswik (Frenkel-Brunswik 1948; 1949). She views the personal dimension TA - intolerance of ambiguity (Not- TA) as the general basis of the diversity of observed differences in human behavior. Prof. Stoycheva, a leading national authority on the topic (Stoycheva 2003), describes ambiguity in all spheres of human life – at home, in daily life, in relationships and communication with others, in work engagement, in proximity and contact with institutions, and social groups. The behavior of an individual in an uncertain, unclear, insecure, and even ambiguous situation is characterized by psychology with the term TA. The reaction of behavior in a situation of ambiguity varies regardless of the stimulus's similarity. Some might perceive ambiguity as danger and doom and push it away, deny or ignore it, as if closing their eyes. Common values, clear and unambiguous criteria and situations, established rules and norms, and familiar things push the evolution of the individual towards the comfort and security zone, respectively towards Not- TA. There is also an option for a person to find it appropriate to form an attitude to accept the boldness to coexist, communicate, and be active in conditions of ambiguity. Proximity and encounter with ambiguity is a call directed from reality towards the creative, constructive nature of the individual, which unfolds the life outlook and the depths of the inner world, realizing new favorable conditions for life, overcoming and dominating the danger of ambiguity in modern and unpopular manifestations. This way, a

person assists in creating reality, both their own and that of future generations, improving themselves and the world. Mathematician John Allen Paulos (Paulos 2001) says: "Ambiguity is the only certainty there is, and knowing how to live with insecurity is the only security." This notion may be a bit disturbing but can also bring some reassurance.

TA is examined in the context of the interaction between the individual (internal factors) and the environment (external or situational factors). This leads to consequences of a subjective or objective nature, namely how the individual perceives and experiences a given situation and what they do in that situation. A situation is uncertain due to a lack of information or a lack of meaning. Ambiguity, therefore, is likely due to unclear information (vague, incomplete, partial, fragmentary stimuli) or incomprehensible stimuli (which cannot be clearly defined or understood). This is due to: the presence of numerous inconsistent, incongruent information allowing a significant number of interpretations or the presence of contrasting conflicting signs indicating conflict or ambivalence of the situation. The unpredictability of a particular situation or the unpredictability can also transform it into an uncertain situation, and in this sense, insecurity is a component of ambiguity (Norton 1975).

2.1 Life Positions in Transactional Analysis Theory – Presentation and Introduction of Concepts

The theory of transactional analysis postulates that an individual's lifestyle is the result of decisions made during early childhood. Eric Berne studies and analyzes the daily relationships individuals engage in, concluding that there are two subjects in the communication process: "I" and "You," each occupying two definitive positions: to be good (OK) and to not be good (not-OK) (Berne, 1962). Using these basic predictors, Berne identifies four possible combinations, which he calls basic life positions (Berne, 1962):

I'm OK, You're OK.

I'm OK, You're not OK.

I'm not OK, You're OK.

I'm not OK, You're not OK.

Berne's followers view life positions (LP) as formed in early childhood, connected to decisions made by the child in interactions with close individuals (Ernst, 1971). Early decisions represent an action plan adopted by the child to try to be good with their parents and take care of themselves (Stewart & Joines, 1987). Later, an individual's choice to exhibit certain behaviors is modulated by the LP formed in early childhood. According to other authors, LPs are systems of beliefs about oneself, others, and the world in general. An

LP is a two-dimensional construct that encompasses both positive and negative attitudes about oneself and others. It results from how a person felt accepted during childhood and expresses how they see themselves and others (Brekar & Oks, 2015). Based on messages received from parents and decisions made as a result, the young child develops a fundamental LP. In transactional analysis theory, the term "life" or "existential" positions is used because of their influence on how individuals perceive their own behavior and that of others (Solomon, 2003).

Some authors suggest that LPs are relatively stable personality characteristics (Haris, 1991; Levkova, 2013), while other researchers argue that LPs depend on the social situation and should be viewed as emotional states (Ernst, 1971). According to another contemporary researcher in transactional analysis, LPs have both cognitive and emotional aspects, as individuals reflect on the value they assign to themselves and others while also experiencing feelings related to this value (White, 1994).

For the purposes of this study, we adopt the following description of LP (Brekar and Oks, 2015):

"I'm OK, others are OK" – This is the healthy position (+/+), where a person accepts and respects themselves and others, encourages positive thinking and constructive communication, and takes advantage of life's opportunities. This position characterizes an individual as sociable, empathetic, and demonstrating equality in

relationships, with a well-developed self-image, self-acceptance, and acceptance of others as they are.

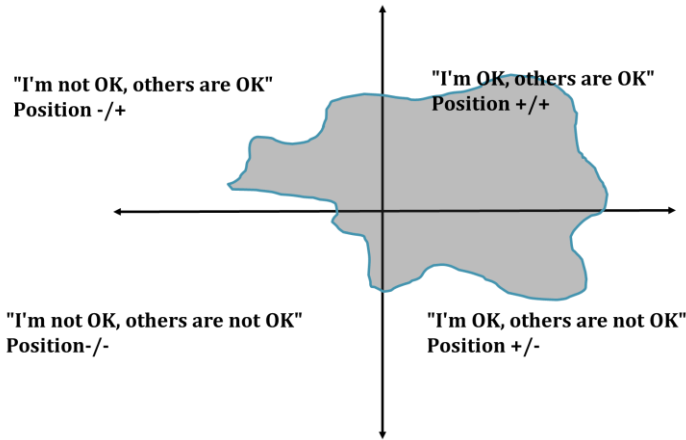
"I'm OK, others are not OK" – This position (+/-) of arrogance is where a person accepts and respects themselves but does not respect others. This can lead to conflicts and problems in interpersonal relationships, arrogance, and disrespect toward others. This position expresses the individual's sense of superiority and perceives others as less capable and with more limited resources.

"I'm not OK, others are OK" – This negative LP (-/+) involves self-rejection, being critical and insecure while respecting others. The person believes they are not good enough, whereas others are successful and deserve respect. This can lead to low self-esteem and relationship problems. In this position, the individual experiences feelings of inferiority, has difficulty adapting to the environment, perceives themselves as incapable, or feels devalued by others.

"I'm not OK, others are not OK" – This negative LP (-/-) holds that no one is good enough, including the person themselves. It can lead to cynicism and hopelessness. There is low self-esteem and a tendency to devalue both one's own and others' behavior.

The four LPs are presented in (Figure 1), demonstrating how an individual perceives themselves in relation to others according to the position they adopt.

Figure 1. Diagram of Life Positions

This method of presenting life positions is called "enclosure" and shows the duration in each position, illustrating how relationships with others evolve. Although there is an initial fundamental position, it changes according to one's mood and the amount of stress experienced. It also varies depending on the situations or the people involved in the relationships. For instance, one might hold a +/- position in professional life and a -/+ position in romantic life. Additionally, there may be positive periods during which relationships are strong and enriching, leading to a +/+ feeling. However, a few storms in one's emotional or professional life can cause a return to the preferred position.

Chapter Two outlines the design and methodology of the empirical research, as well as the tools used.

Purpose, Hypotheses, and Objectives of the Study

The dissertation is dedicated to a thorough investigation of tolerance of ambiguity and life positions in the context of the psychological organization of personality, its functioning, and development. The scientific literature and research exploring the connection between personality specifics and socio-demographic features with life positions and tolerance of ambiguity are scarce. In today's dynamic world, marked by continuous changes and ambiguity, this topic is gaining increasing significance. A review conducted in Google Scholar, Science.gov, PubMed, and others did not find studies claiming a relationship between tolerance of ambiguity and life positions, nor their differences in family structure, birth order, and the number of children in the family.

Accordingly, the goal we set is to explore and establish the type and degree of relationship between tolerance of ambiguity and life positions, as well as their age and socio-demographic perspectives. Age is a key demographic indicator often considered in socio-demographic studies, and its explicit mention highlights its importance.

This goal will be achieved through the following sub-goals:

Tracking age and socio-demographic differences regarding the studied constructs - tolerance of ambiguity and life positions.

Determining, through correlation analysis, the presence of interdependence between the studied constructs.

Tracking, through regression analysis, the influence strength of life positions on tolerance of ambiguity.

Tracking, through regression analysis, the influence of age and socio-demographic differences on the studied constructs.

2.2.1 Organizational-Scientific Tasks:

Review of existing theoretical frameworks of psychological studies on tolerance of ambiguity, characterized by a great thematic, theoretical, and methodological diversity.

Review of existing theoretical frameworks regarding the essence of life positions through the lens of transactional analysis.

Selection and preparation of appropriate methodological tools for studying tolerance of ambiguity and life positions: "I am OK, you are OK"; "I am OK, you are not OK"; "I am not OK, you are OK"; and "I am not OK, you are not OK".

Selection of an appropriate contingent of study participants, willing to participate in the research, and grouping them according to factors such as age, gender, education, family structure, number of children in the family, and birth order.

2.2.2 Scientific-Research Tasks:

Study, examine, and compare gender, age, and other socio-demographic determinants regarding life positions and tolerance of ambiguity among respondents.

Seek and determine correlation and causality between tolerance of ambiguity and life positions.

Seek and determine correlation and causality among the four basic life positions.

2.3 Hypotheses:

Main Hypothesis: We assume a mutual determinism between tolerance of ambiguity and life positions, as well as statistically significant differences concerning their socio-demographic determinants.

Working Hypothesis 1.1: We assume that the youngest individuals will score highest in terms of life positions and lowest in terms of tolerance of ambiguity when they have completed secondary or lower education.

Working Hypothesis 1.2: We assume that first-borns will have the highest values in the "I am OK, you are OK" position, and those born fourth and later in the "I am OK, you are not OK" and "I am not OK, you are not OK" positions. First-borns with higher education will show the highest values concerning tolerance of ambiguity.

Working Hypothesis 1.3: We expect women to register higher average values in the "I am OK, you are OK" position, while men in the "I am OK, you are not OK" position. Women with higher education will register higher average values concerning tolerance

of ambiguity.

Working Hypothesis 1.4: We assume the presence of inverse proportional dependencies between tolerance of ambiguity and the life positions "I am not OK, you are not OK" and "I am not OK, you are OK" and the life positions "I am OK, you are OK" and "I am not OK, you are not OK", and a direct proportional dependency between the life position "I am not OK, you are not OK" and the life positions "I am OK, you are not OK" and "I am not OK, you are OK".

2.4 Subject of the Study

The subject of the study is the type and degree of relationship between tolerance of ambiguity and life positions, as well as age and socio-demographic differences concerning the two dependent variables - tolerance of ambiguity and life positions.

2.5 Study Participants

The study involved 702 Bulgarian participants, living in the country - the capital, regional cities, small towns, and villages. The research was conducted anonymously, with the clarification that the results would be used only for scientific analysis. The sample is balanced by gender: women (50.9%), men (49.1%), and age: under 30 (21.2%), 31-40 (24.6%), 41-50 (27.9%), over 51 (26.2%). Concerning completed education, there is heterogeneity, with a significant predominance of individuals with higher education

(73.5%). High amplitudes are also observed in other demographic data: by residence, predominantly in the capital (69.9%); according to family status, most individuals are in partnerships with children (43.2%), with a predominance of four-member families (60.4%). The main share of the respondents resides in the capital, which, similar to the last census conducted by the National Statistical Institute, could explain the contrast in education and family status (Debati.bg, 2022.10.31; dariknews.bg, 2022.10.31).

To implement the presented research design, it is necessary for the test methodologies to be completed by a sufficiently large number of study participants. In psychological research, it is recommended that the sample size be at least 30 participants, and for greater representativeness, it is recommended that the study cover at least 120 people (Stoyanova and Peneva, 2014, p. 10), while the statistical norm is 400-500 people (Jonev, 2004, p. 44). This gives us reason to believe in the representativeness of our data. The methodologies were completed simultaneously, following the instructions presented in Appendix No. 2.

2.6 Research Methodologies

Methodology "MAT-50/BW-3 Tolerance of Ambiguity Scale"

The MAT-50/BW-3 scale is an adaptation of Robert Norton's MAT-50 Tolerance of Ambiguity questionnaire (Norton, 1975) for Bulgarian conditions by Stoycheva, Shtetinski, and Bajdekova (1995). It consists of 52 items, with 47 describing non-tolerance of

ambiguity behavior and 5 describing tolerance of ambiguity behavior. A 4-point Likert scale is used: "true," "somewhat true," "somewhat untrue," and "untrue." The construct validity of the test has been proven through the content validity of its items and the assessment of its divergent and convergent validity concerning other cognitive and personality characteristics: intelligence, creative thinking, temperament, need for achievement, creative motivation, self-image, value orientation. This scale shows better psychometric characteristics and is based on a systematic and thorough analysis of psychological studies of tolerance of ambiguity.

Methodology "Questionnaire for the Study of Life Positions"

The methodology was developed by the IPHS-BAS team, including Prof. Dr. E. Tair and Dr. S. Bekir, based on the theoretical views in transactional analysis regarding the essence of basic life positions and their manifestation in personality behavior. The model of Fine and Poggio (Fine & Poggio, 1977; Bekir, 2018) was used as a foundation. The questionnaire consists of 24 expressions, representing adjectives or participles, describing specific personality characteristics. Each expression is rated on a 5-point Likert scale ranging from "not at all true for me" (1) to "completely true for me" (5) (Bekir, 2018). The statements included in the questionnaire underwent exploratory factor analysis using the principal components method with Equamax rotation, eigenvalue > 1 , and explained variance of 47.24% of the variations (Bekir, 2018).

2.7 Statistical Procedures Used

Correlation analysis, variance analysis, regression analysis.

In the third chapter, the results related to age and socio-demographic differences in tolerance of ambiguity and life positions, as well as the correlations and linear regression models of the studied constructs, are presented.

3.1 Analysis of Results from the MAT-50/BW-3 Scale of the "Tolerance of ambiguity " Questionnaire Based on Age and Socio-Demographic Factors

3.1.1 Age Differences

In the present study, one-way ANOVA by age reports insignificant age differences $p=0.266$ and a tendency for increasing tolerance of ambiguity (TA) scores with age up to 50 years (Mean up to 30 years = 124.77; Mean 31-40 years = 125.98; Mean 41-50 years = 128.64). The next age group, Generation T, shows lower TA scores (Mean over 51 years = 128.17) and the highest variance in mean deviations (SD = 20.68). These deviations could be explained by Erikson's theory that this age manifests generativity versus stagnation and integrity versus despair (Erikson & Erikson, 1998).

Summarizing the empirical results into a comprehensive picture likely involves a complex combination of age and social factors, leading to mixed effects. Therefore, a two-factor ANOVA was conducted, including education as a second factor. The results show a statistically significant interaction between age and education

on the TA scale, $F(1,696) = 13.276$, $p < 0.001$, particularly among the youngest group under 30 with higher education, whereas other age groups do not show significant differences $p = 0.872$, $p = 0.350$, $p = 0.449$. The youngest, up to 30 years old, with higher education, have significantly higher TA scores (Mean = 130.90) compared to other age groups and the lowest scores with lower education (Mean = 119.21).

Hypothesis Conclusion:

After analyzing the results from the statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.1 is confirmed***. The youngest have the lowest tolerance for ambiguity when they have completed secondary or lower education.

3.1.2 Differences by Education

One-way ANOVA finds statistically significant differences $p = 0.003$ and indicates a trend of increasing TA scores with higher education levels (Mean primary = 119.62; Mean secondary = 123.62; Mean bachelor = 127.15; Mean master = 129.51).

Hypothesis Conclusion:

After analyzing the results from the statistical procedure, the ***main hypothesis is confirmed***: education has a differentiating impact on tolerance for ambiguity.

3.1.3 Differences by Gender

Applying the T-test for two independent samples shows that gender does not have a differentiating impact on TA (Mean men = 126.34; SD men = 19.10; Mean women = 127.72; SD women = 20.33; $t(700) = -0.92$, $p=0.355$). Women have higher average TA scores, and they dominate higher education levels with 56%, compared to 36.6% in secondary or lower education. Two-factor ANOVA on gender and education level on TA shows statistically significant interaction $F(1,698) = 5.687$, $p=0.017$. Women with higher education show significantly higher TA scores $p<0.001$, while men's education level does not show significant differences $p=.473$. These better results, considering education level, could be due to progressive attitudes or socialist legacy egalitarian views.

Hypothesis Conclusion:

After analyzing the results from the statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.3 is confirmed***: women with higher education have higher average tolerance for ambiguity.

3.1.4 Differences by Family Structure

The one-factor analysis of variance reports the presence of statistically significant differences ($p = 0.005$) in terms of the TA of the studied persons with different family structure. Respondents living in an extended family structure report the lowest indicators ($M = 117.42$) and those living in an incomplete family structure with the highest ($M = 129.15$) on the TA scale. The extended family can be

seen as an extension of the nuclear family, with the members related by kinship ties and running a joint household. This phenomenon has its advantages, but also significant disadvantages, too much responsibility, discipline or spoiled children, loss of independence, different opinions, misunderstandings, conflicts, intolerant behavior. It is noteworthy that people with an incomplete family structure have the highest indicators on the TA scale, which is of interest for a more in-depth study depending on gender. The descriptive statistics of the two-factor analysis found significant differences ($F(4, 692) = 2.911$; $p = 0.021$; M single father = 125.23, M single mother = 131.05). Although single-parent family life has become the prevailing trend in many ways, knowledge about these families is primarily focused on the chronic problems they experience. Single parents, as representatives of the incomplete family structure, often develop a unique perspective on life and tend to be quite adaptable and diverse. They can cultivate a higher level of tolerance because they often face various challenges on their own. This experience can lead to a better understanding of different situations, making them more empathetic and flexible in their approach to a range of everyday circumstances. The study of the incomplete family structure also found significant differences $F(11, 683) = 0.850$, $p = 0.041$ depending on the number of children on the TA scale ($M_1=130.5$, $M_2=132.06$, $M_3=134.5$, $M_{4+}=136$). We can assume that children from large families can be more flexible and open to new experiences due to their rich social

experience. They are exposed to different personalities and situations, which can contribute to the development of tolerance of ambiguity.

Hypothesis Conclusion:

After analyzing the results from the statistical procedure, *the main hypothesis is confirmed*: family structure has a differentiating impact on tolerance for ambiguity.

3.1.5 Differences by Number of Children in Family Structure

Analysis of variance reports insignificant ($p=0.993$) statistical differences in terms of the TA indicator of the studied persons depending on the number of children in the family. However, it can be noted that the values of those born in one-child families ($M=126.9$) are lower than those born in families with two ($M=127.14$) or more children ($M_3=127.15$, $M_{4+}=127.45$). The question arises what are the prospects for those born in one-child families in different family structures regarding the dynamics of TA. The two-factor analysis by number of children and family structure found differences in TA. Those born in one-child families show lower scores when they stay with their parents ($M = 117.95$) or alone ($M = 123.52$), and highest when they create a nuclear ($M = 129.04$) or incomplete ($M = 130.5$) family structure.

Adults from one-child families who manage to create their own family, regardless of whether it is nuclear or incomplete, show a

higher TA. Having moved out of their father's hearth and created their own home and family, they had the opportunity to develop independence, to become responsible and caring. They have acquired extroversion and openness to new experiences, new skills for dealing with conflicts, making decisions and making compromises. TA is not an ability that a person is born with, but a skill that can be learned, acquired, and developed (Reivich & Shatte, 2003).

3.1.6 Differences by Birth Order

The analysis reports insignificant statistical differences ($p=0.307$) in terms of the TA indicator of the studied persons depending on the order of birth in the family. However, it can be noted that the values of the first-born are the highest ($M=127.52$) and gradually decrease with the order of birth ($M_2=126.94$, ($M_3=123.2$, ($M_{4+}=118.16$). Although the results are insignificant, which is probably due to the inhomogeneity of the respondent in terms of the factor of order at birth, we decided, taking into account that the study is the first of its kind, to carry out a more detailed analysis of the studied construct. family structure. The descriptive statistics presented in Table. 10 confirms that first-borns lead convincingly in higher and higher education.

Table 10. Descriptive Statistics by Educational Level and Birth Order in the Family (N = 702)

Birth Order	1	2	3	4+
Primary and Secondary (%)	19.3	28.2	33.4	75
Higher and Postgraduate (%)	80.7	71.8	66.6	25

The dispersion analysis shows statistically significant differences in the TA scores among respondents only for firstborns based on the educational level ($F(1,456) = 8.596$, $p_1 = 0.004$, $p_2 = 0.845$, $p_3 = 0.482$, $p_{4+} = 0.052$). The results in Table 11 confirm that firstborns have the highest share in the nuclear family structure.

Table 11. Descriptive Statistics by Family Structure and Birth Order in the Family (N = 702)

Birth Order	1	2	3	4+
Alone	19.2%	12.9%	29.1%	25%
Single Parent	6.7%	8.6%	29.3%	0%
Childless Family	25.5%	25%	0%	0%
Nuclear Family	39.5%	52.4%	41.6%	25%
Extended Family	9.1%	1.1%	0%	50%

This structure is increasingly rare in the modern world, with more people living in non-traditional family structures. Nuclear families, based on close emotional bonds between parents and children, are often more stable and predictable, making it easier to make decisions and solve problems.

Parents have a greater opportunity to concentrate on their careers and improve their financial situation. It is worth noting that the last born in families with 4+ children tend to lead in extended

family structures and often continue living with their parents, relying on security. The dispersion analysis based on family structure reports statistically significant differences ($F(4.453) = 3.469$, $p_1 = 0.008$, $p_2 = 0.588$, $p_3 = 0.053$, $p_{4+} = 0.248$) concerning the tolerance of ambiguity (TA) among the studied individuals, but only for firstborns. The results indicate that firstborns, after leaving their parental home and establishing their own family structure, regardless of its model, tend to have higher tolerance of ambiguity.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.2 is confirmed:*** firstborns with higher education will show the highest values in terms of tolerance of ambiguity.

3.2 Analysis of Results from the "Life Positions Questionnaire"

3.2.1 Age-Related Differences

Dispersion analysis by age shows significant statistical differences in the indicators "I'm OK, others are not OK" ($p = 0.021$), "I'm not OK, others are OK" ($p < 0.001$), and "I'm not OK, others are OK also not" ($p < 0.001$) with higher mean values among younger individuals, particularly in the group under 30 years old. There were no statistically significant differences in the "I'm OK, others are OK" position regarding age ($p = 0.213$), but the group under 30 still showed higher mean values. Young people express their qualities,

feelings, and emotions more strongly, regardless of whether in a positive or negative aspect. They are more likely to be enthusiastic about new ideas and experiences, act impulsively without considering consequences, and seek ways to assert themselves.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.1 is confirmed***: the youngest have the highest values regarding life positions.

3.2.2 Differences by Education

The analysis reveals statistically significant differences concerning the level of education in relation to life positions. It is notable that people with higher education have the highest values in the "I'm OK, others are not OK" position ($p = 0.017$, $M = 15.42$), while those with primary and secondary education dominate the other three positions. Higher education might foster a sense of self-sufficiency or exclusivity and isolate people from other social groups.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***the main hypothesis is confirmed***: education exerts a differentiating influence on life positions.

3.2.3 Gender Differences

Gender plays a differentiating role in life positions, except for the

position "I'm not OK, others are OK also not" where the differences are insignificant ($p = 0.127$). Based on the obtained results, men prefer and lead in the "I'm OK, others are not OK" position ($M = 15.57$). People with this position often feel smarter, more moral, more capable, or more successful than others.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.3 is confirmed:*** women have higher indicators in the life position "I'm OK, others are OK" ($M = 25.17$), while men lead in the position "I'm OK, others are not OK".

3.2.4 Differences by Family Structure

The analysis reveals statistically significant differences in life positions concerning family structure. Notably, people living with parents show higher mean values in the positions "I'm not OK, others are OK" ($p < 0.001$, $M = 17.06$) and "I'm not OK, others are OK also not" ($p = 0.001$, $M = 15.75$). These life positions are characterized by submissiveness, insecurity, dependence, tension, and dissatisfaction. In the other two life positions "I'm OK, others are OK" ($p = 0.013$, $M = 25.48$) and "I'm OK, others are not OK" ($p = 0.010$, $M = 16.86$), those from incomplete family structures dominate. People from single-parent families often develop a stronger bond with the remaining parent, who acts as a role model. They build a sense of identity and autonomy earlier, enabling them

to cope with challenges and realize their potential in life.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, *the main hypothesis is confirmed*: family structure exerts a differentiating influence on life positions.

3.2.5 Differences by Number of Children in Family

The obtained results reveal statistically significant differences concerning the number of children in the family and life positions "I'm OK, others are not OK" ($p = 0.001$) and "I'm not OK, others are OK also not" ($p = 0.015$). There is a stronger expression of mean values in families with one child ($M = 16.09$, $M = 14.50$). These life positions are characterized by self-confidence, aggressiveness, dominance, gloominess, and dissatisfaction.

3.2.6 Differences by Birth Order

The results indicate significant statistical differences in life positions concerning birth order, except for the position "I'm not OK, others are OK" ($p = 0.476$). Firstborns have the highest values in the position "I'm OK, others are OK" ($p = 0.012$, $M = 25.41$). This could be explained by their early responsibility for younger siblings and a stronger bond with attentive and caring parents. The last-born lead in the positions "I'm OK, others are not OK" ($p = 0.003$, $M = 16.33$) and "I'm not OK, others are OK also not" ($p = 0.010$, $M = 16.16$), which resonates with the scientific literature. There is a stark contrast

from superiority and self-confidence to negativity, low self-esteem, self-criticism, or even depression.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.2 is confirmed***: firstborns have the highest values in the position "I'm OK, others are OK", while those born 4th or later dominate the positions "I'm OK, others are not OK" and "I'm not OK, others are OK also not".

3.3 Analysis of Correlation Results of the Studied Variables

3.3.1 Results of Correlations Concerning the Factor "Tolerance of ambiguity"

This study indicates significant inverse proportional correlations with moderate dependence of the factor "Tolerance of ambiguity" concerning the life positions "I'm not OK, others are OK" ($r = -0.301$, $p < 0.001$) and "I'm not OK, others are OK also not" ($r = -0.304$, $p < 0.001$). Additionally, a significant direct proportional correlation with a weak dependence was found concerning the level of education ($r = 0.115$, $p = 0.002$). People with higher tolerance of ambiguity have higher self-esteem, believe in themselves, are more confident in their abilities and skills, and cope emotionally and cognitively with difficulties.

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure,

Working Hypothesis 1.4 is confirmed: there is a significant moderate inverse proportional correlation between "Tolerance of ambiguity" and the life positions "I'm not OK, others are OK" and "I'm not OK, others are OK also not".

3.3.2 Results of Correlations Concerning the Life Position "I'm OK, others are OK"

The study shows a significant inverse proportional correlation with moderate dependence concerning the life position "I'm not OK, others are OK also not" ($r = -0.322$, $p < 0.001$). These two life positions can be viewed as two ends of a continuum. People position themselves on this continuum based on their views about themselves and the world. A significant direct proportional correlation was also found with a weak dependence concerning gender ($r = 0.205$, $p < 0.001$), level of education ($r = 0.096$, $p = 0.011$), and family structure ($r = 0.093$, $p = 0.014$), as well as an inverse proportional correlation concerning the life position "I'm OK, others are not OK" ($r = -0.088$, $p = 0.020$).

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.4 is confirmed:*** there is a significant moderate inverse proportional correlation between the life positions "I'm OK, others are OK" and "I'm not OK, others are OK also not".

3.3.3 Results of Correlations Concerning the Life Position "I'm OK,

others are not OK"

A significant direct proportional correlation with moderate dependence was revealed for the factor "I'm OK, others are not OK" in relation to the life position "I'm not OK, others are OK also not" ($r = 0.310$, $p < 0.001$). Additionally, a significant inverse proportional correlation with weak dependence was found concerning the life positions "I'm not OK, others are OK" ($r = -0.137$, $p < 0.001$) and "I'm OK, others are OK" (mentioned in section 3.3.2, $r = -0.088$, $p = 0.020$), as well as gender ($r = -0.078$, $p = 0.040$), age ($r = -0.115$, $p = 0.002$), number of children ($r = -0.118$, $p = 0.002$), and birth order in the family structure ($r = -0.087$, $p = 0.021$).

Conclusion from Hypothesis:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.4 is confirmed***: there is a significant moderate direct proportional correlation between the life positions "I'm OK, others are not OK" and "I'm not OK, others are OK also not."

3.3.4 Discussion of Correlation Results with the Life Position "I am not good, but others are"

For the factor "I am not good, but others are," the current study presents a significant direct proportional correlation with moderate dependence on the life position "I'm not OK, others are OK also not" ($r = 0.388$, $p < 0.001$) and an inverse proportional correlation (as mentioned in section 3.3.1) with "Tolerance for ambiguity" ($r = -0.301$, $p < 0.001$). Additionally, a significant weak direct proportional correlation was

found with gender ($r = 0.083$, $p = 0.028$) and an inverse proportional correlation with age ($r = -0.235$, $p < 0.001$), education level ($r = -0.126$, $p = 0.001$), and the life position "I'm OK, others are not OK" (mentioned in section 3.3.3, $r = -0.137$, $p < 0.001$).

Hypothesis Conclusion:

After analyzing the results of the applied statistical procedure, ***Working Hypothesis 1.4 is confirmed:*** there is a significant moderate direct proportional correlation between the life positions "I am not good, but others are" and "I'm not OK, others are OK also not."

3.3.5 Discussion of Correlation Results with the Life Position "I'm not OK, others are not OK"

For the factor "I'm not OK, others are OK also not," a significant direct proportional correlation with moderate dependence was found with the life positions "I am not good, but others are" (mentioned in section 3.3.4, $r = 0.388$, $p < 0.001$) and "I'm OK, others are not OK" (mentioned in section 3.3.3, $r = 0.310$, $p < 0.001$). There was also an inverse proportional correlation (as mentioned in section 3.3.1) with "Tolerance for ambiguity" (mentioned in section 3.3.1, $r = -0.304$, $p < 0.001$) and the life position "I'm OK, others are OK" (mentioned in section 3.3.2, $r = -0.322$, $p < 0.001$). The life position "I'm not OK, others are OK also not," also known as the position of meaninglessness, held by those who lose interest in life, has a linear relationship with the main constructs of the study: tolerance for ambiguity and the other three life positions. A significant weak inverse

proportional correlation was also found with age ($r = -0.153, p < 0.001$) and the number of children in the family ($r = -0.103, p = 0.006$). Although weak, the results regarding age differences suggest that younger people may be more prone to self-doubt and questioning their abilities.

3.4 Analysis of the Results from Linear Regression Models for Determining the Predictability of the Studied Constructs. Model Validation and Forecasting.

3.4.1 First Factor "Tolerance for Ambiguity"

The Stepwise regression model is adequate and justifies the search for predictability since the F criterion level (5,696) = 25.827, $P < 0.001$ is statistically significant. The model explains 15.6% of the variability of the dependent variable with a moderate correlation strength $R = 0.396$. The highest coefficient and the strongest determinant of "Tolerance for Ambiguity" are the dispositions from the life position "I'm not OK, others are OK also not" $\beta = -0.311$. The negative value indicates that the stronger the life position "I'm not OK, others are OK also not," the lower the tolerance for ambiguity. People with lower tolerance for ambiguity may be more likely to perceive the world as a hostile place where others are unreliable. They may experience higher levels of anxiety and fear or a sense of incompetence when faced with ambiguity.

Hypothesis Conclusion:

The main hypothesis is confirmed: there is a predictability of tolerance for ambiguity from the four life positions and the level of education completed.

3.4.2 Second Factor: The Life Position "I'm not OK, others are not OK"

The Stepwise regression model is adequate and justifies the search for predictability since the F criterion level $(3,698) = 31.342$, $P < 0.001$ is statistically significant. The model explains 11.9% of the variability of the dependent variable with a moderate correlation strength $R = 0.345$. The strongest determinant of "I'm not OK, others are OK also not" is the disposition from tolerance for ambiguity $\beta = -0.295$. This indicates that people who have a negative view of themselves and others are more prone to anxiety and fear of the unknown, rigidity, conservatism, and low tolerance for ambiguity. Age influence shows that in youth, a person tends to be more idealistic and have unrealistic expectations, and the lack of life experience and failures can lead to disappointment, melancholy, and even despair. Maturity brings a more realistic awareness of one's qualities and flaws, leading to a greater understanding of the complexity of human nature. The number of children may indicate perfectionism, self-criticism, and supervision.

Hypothesis Conclusion:

The main hypothesis is confirmed: there is predictability of the life position "I'm not OK, others are OK also not" from tolerance for ambiguity, age, and the number of children in the family.

3.4.3 Third Factor: The Life Position "I'm not OK, others are OK"

The Stepwise regression model is adequate and justifies the search for predictability since the F criterion level (3,698) = 38.777, $P < 0.001$ is statistically significant. The model explains 14.3% of the variability of the dependent variable with a moderate correlation strength $R = 0.378$. The strongest determinant of the life position "I'm not OK, others are OK" is the disposition from tolerance for ambiguity $\beta = -0.289$. This shows that people who refuse to accept ambiguity and lack of information are more likely to have a negative view of themselves and idealize others. They may focus on their flaws, compare themselves unfavorably to others, or have low self-esteem or pessimism.

Hypothesis Conclusion:

The main hypothesis is confirmed: there is predictability of the life position "I'm not OK, others are OK" from tolerance for ambiguity, age, and gender.

3.4.4 Fourth Factor: The Life Position "I'm OK, others are OK"

The Stepwise regression model is adequate and justifies the search for predictability since the F criterion level (4,697) = 38.93, $P < 0.001$ is statistically significant. The model explains 18.3% of the variability of the dependent variable with a moderate correlation strength $R = 0.427$. The strongest determinant of the life position "I'm OK, others are OK" is the disposition from gender $\beta = 0.426$. This shows that women are more likely to be sociable, empathetic, and accepting compared to men. Another determinant is family communication, where open and honest

communication, constructive conflict resolution, feeling supported, participating in family activities and traditions, adapting to life changes, and openness to new ideas and experiences are more likely to orient towards this positive life position.

Hypothesis Conclusion:

The main hypothesis is partially confirmed: there is predictability of the life position "I'm OK, others are OK" from gender, age, tolerance for ambiguity, and the life position "I'm not OK, others are OK also not."

3.4.5 Fifth Factor: The Life Position "I'm OK, others are not OK"

The Stepwise regression model is adequate, explaining 20% of the variability of the dependent variable with a weak connection between the components $R = 0.455$, but statistically significant. There is justification for seeking predictability since the F criterion level $(6,695) = 30.22$, $P < 0.001$ is statistically significant. The highest coefficient and the strongest determinant of the life position "I'm OK, others are not OK" are the dispositions from age $\beta = -0.787$. This indicates that with age, people are more likely to question their own value and compare themselves unfavorably with others. Additionally, with life experience, they realize that no one is perfect, including themselves. Cohort differences may be a reason for the obtained results. Older generations may have grown up in an environment that encourages modesty and self-criticism, while younger generations focus more on self-confidence and self-assertion.

Hypothesis Conclusion:

The main hypothesis is partially confirmed: there is predictability of the life position "I'm OK, others are not OK" from age, the number of children in the family, education, the life positions "I'm not OK, others are OK also not" and "I'm not OK, others are OK," and gender.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS FOR EDUCATIONAL PRACTICE

To achieve our main goal and sub-goals—namely, to explore and determine the type and degree of correlation between tolerance of ambiguity and life positions from an age and socio-demographic perspective—we undertook procedures linked to our research tasks. Accordingly, the conclusions and summaries logically follow the research tasks outlined in Chapter II.

Conclusions and Summaries on Age and Socio-Demographic Differences According to the MAT-50/BW-3 Scale of the "Tolerance of ambiguity" Questionnaire

The presented statistical procedure, variance analysis, indicates differences in the values of the dependent variable "Tolerance of ambiguity" with respect to age and socio-demographic aspects.

Age Factor: Insignificant differences were noted: $F(3,698) = 1.453$; $p = 0.266$. Trend: Tolerance values increase with age up to 30 years ($M=124.77$; $SD=18.22$), 31-40 years ($M=125.98$; $SD=19.96$), 41-50 years ($M=128.64$; $SD=19.23$), and then begin to decrease after 51 years ($M=128.17$; $SD=20.68$). Age does not have a differentiating effect, but

differences in mean values prompted a search for a mediator to help interpret them. A mixed effect was identified through the factor of education level, with statistically significant differences $F(1,696) = 13.276$, $p < 0.001$, but only among the young up to 30 years: M (primary and secondary) = 119.20; SD (primary and secondary) = 16.22; M (higher and postgraduate) = 130.90; SD (higher and postgraduate) = 19.67. No statistical significance was observed in other age groups: $p = 0.872$, $p = 0.350$, $p = 0.449$.

Hypothesis 1.1 is confirmed. The youngest age group (up to 30 years) shows the lowest tolerance of ambiguity when they have completed only secondary or lower education.

Education Factor: Significant differences: $F(3,698) = 1.453$; $p = 0.266$. Trend: Tolerance values increase with higher levels of education: up to 30 years ($M=124.77$; $SD=18.22$), 31-40 years ($M=125.98$; $SD=19.96$), 41-50 years ($M=128.64$; $SD=19.23$), and over 51 years ($M=128.17$; $SD=20.68$). Education plays a crucial role in developing tolerance of ambiguity, acting as a means for acquiring knowledge, experiences, and skills. Education helps in adapting to the changing world.

The main hypothesis is confirmed. Education has a differentiating effect on the studied construct.

Gender Factor: Insignificant differences: $t(700) = -0.92$, $p = 0.355$; M men = 126.34; SD men = 19.10; M women = 127.72; SD women = 20.33. Overall, gender does not have a differentiating effect, but

women reported higher average values and dominate higher education levels with 56%. This prompted an examination of the effect of education level as a mediator. A mixed effect, **statistically significant**, was found, $F(1.698) = 5.687$, $p = 0.017$, women showed significantly higher values on the TN scale when they had higher and higher education ($p < 0.001$; M women (primary and secondary) = 119.78; SD women (primary and secondary) = 2.37; M women (higher and higher) = 129.60; SD women (higher and higher) = 1.15;), while for men the level of completion does not show significant differences ($p = .473$; M men (primary and intermediate) = 125.29; SD men (primary and intermediate) = 1.80; M men (higher and higher) = 126.89; SD males (higher and higher) = 1.29;), and when removed, the differences disappear. The fact that most studies do not find differences in the TH of men and women, and that significant intersex differences in TH are observed in individual samples or specific populations, suggests that the influence of sex on the development of TH is limited and mediated by environmental characteristics. These facts point to a search for environmental factors explaining these specifics. TH is related to the individual's ability to choose action in uncertain situations and depends on both the capabilities of the environment and the individual's ability to act in that environment.

Working hypothesis 1.3 is proved. Women with tertiary and higher education recorded higher average values in terms of tolerance of ambiguity.

Family Structure Factor: Significant differences: $F(4,679) = 3.785$; $p = 0.005$. Extended family structures reported the lowest values ($M=117.42$; $SD=16.53$), while single-parent structures reported the highest ($M=129.15$; $SD=17.76$). It can be assumed that higher exposure of ambiguity would lead to higher levels of TA. People who grew up in an incomplete family structure are often exposed to higher levels of financial insecurity, and the absence of one parent can lead to emotional insecurity. The development of adaptive strategies for dealing with ambiguity, such as flexibility, autonomy, risk appetite and openness to new experiences, is inherent in the incomplete family structure and could lead to higher values on the TN scale.

The main hypothesis is proven. The family structure has a differentiating influence on the studied construct.

Number of Children in Family Structure: Insignificant differences: $F(3,698) = 0.031$; $p = 0.993$. Nevertheless, children from single-child families have lower values ($M = 126.90$; $SD = 19.15$) compared to those from families with two ($M = 127.14$; $SD = 19.57$), three ($M = 127.15$; $SD = 23.42$), or four and more children ($M = 127.45$; $SD = 19.26$). The question arises, what are the prospects for those born in single-child families in different family structures regarding the dynamics of their tolerance of ambiguity. It turns out that those born in single-child families show lower results when they stay with their parents ($M = 117.95$; $SD = 15.55$) or alone ($M = 123.52$; $SD = 14.50$), and highest values when they create a nuclear ($M = 129.04$; $SD =$

21.41) or incomplete ($M = 130.5$; $SD = 25.57$) family structure. Those born in single-child families may feel lonely without brothers and sisters, and this may limit the development of important social skills, strengthen their egocentrism or excessive dependence on parents, leading to difficulty or non-realization of an independent lifestyle. Fear of change or lack of motivation to take responsibility for one's life. Feelings of guilt, anger, sadness that they don't have or have given up their own dreams, own home and family. Fear of intimacy, of emotional closeness, of abandonment or rejection by the partner, of failure and negative past experiences. All of this could lead to lower values on the TN scale.

Birth Order in Family: The differences based on birth order in the family are insignificant: $F(3,698) = 1.126$; $p = 0.307$, which might be due to the inhomogeneity in this factor in the study. Nonetheless, it can be noted that the scores of the firstborns are the highest and gradually decrease with the birth order: $M_1 = 127.52$; $SD_1 = 19.26$ for firstborns, $M_2 = 126.94$; $SD_2 = 20.30$ for second-borns, $M_3 = 123.20$; $SD_3 = 24.93$ for third-borns, and $M_{4+} = 118.16$; $SD_{4+} = 15.06$ for those born fourth or later. Although the results are insignificant, considering that this is the first study of its kind, we conducted a more detailed analysis of the investigated construct, differentiating the results by education level, family structure, and gender.

Statistically significant differences were observed only for firstborns by education level $F(1,456) = 8.596$, $p_1 = 0.004$, $p_2 = 0.845$, $p_3 = 0.482$,

$p_{4+}=0.052$ Additionally, descriptive statistics confirm that firstborns lead convincingly in higher and above education at 80.7%. Depending on family structure, **statistically significant differences** were again found only for firstborns $F(4.453) = 3.469$, $p_1=0.008$, $p_2=0.588$, $p_3=0.053$, $p_{4+}=0.248$. Descriptive statistics indicate that firstborns have the highest share in nuclear family structures at 39.5%, which is becoming increasingly rare in the modern world. An interesting and challenging finding for future research is that the last-borns (fourth or later) have the lowest scores on the tolerance of ambiguity scale and lead in extended family structures, with 50% remaining to live with their parents, relying on security. The results show that firstborns, upon leaving their parental home and creating their own family structure, regardless of its model, particularly males completing higher and above education, have a predisposition to higher tolerance of ambiguity.

Working Hypothesis 1.2 is confirmed: Firstborns with higher and above education show the highest scores in terms of tolerance of ambiguity.

The main hypothesis is confirmed: Our factor analysis based on the “Tolerance of ambiguity” questionnaire **confirms the differentiation concerning age and socio-demographic determinants** entirely by education and family structure, and indirectly or partially by the other factors of age, gender, birth order, and number of children in the family.

Conclusions and generalizations on age and socio-demographic differences compared to the "Questionnaire for the study of life positions"

The presented statistical analysis procedure of variance notes differences in the values of the life positions "I am good, others - too", "I am good, and others are not", "I am not good, and others are" and "I'm not OK, others are OK not either" according to age and socio-demographic aspects.

By age: significant statistical differences in terms of the indicators "I am good and others are not" $F(3,698) = 3,265$, $p = 0,021$, "I am not good and others are" $F(3,698) = 14,249$, $p < 0,001$ and "I'm not OK, others are OK not either" $F(3,698) = 1,649$, $p < 0,001$. A stronger expression of the mean values of arithmetic values in young people and more precisely in the group up to 30 years of age was found ($M_{+/-} = 15.85$; $SD_{+/-} = 3,81$, $M_{-/+} = 15,85$; $SD_{-/+} = 3.41$ and $M_{-/-} = 14.58$; $SD_{-/-} = 4,79$). On the life position "I am good, others are too" there were no statistically significant differences ($p = 0.213$), but nevertheless again the group with the age of up to 30 years. has higher average values ($M_{+/+} = 24.95$; $SD_{+/-+} = 2,75$). Young people express their qualities more strongly, feelings, emotions are more open, whether in a positive or negative aspect. They are more likely to be enthusiastic about new ideas and experiences, to act impulsively without considering the consequences, to look for ways to assert themselves. They are highly reactive to all important topics: quality

education, skills acquisition, career guidance, social entrepreneurship and starting a new business.

Working hypothesis 1.1 is proved. The youngest under the age of 30 have the highest values in terms of life positions.

By the education factor: significant statistical differences in terms of the four life positions "I am good, others are too" $F(4,697) = 4,557, p = 0,001$, "I am good and others are not" $F(4,697) = 3,026, p = 0,017$, "I am not good, and others are" $F(4,697) = 3,399, p = 0,009$ and "I'm not OK, others are OK not either" $F(4,697) = 2,423, p = 0,047$. It is noteworthy that people with higher education have the highest values in the life position "I am good and others are not" ($M = 15.42$; $SD = 3.43$), and those with primary and secondary education in the other three. This position is characterized by a sense of superiority over others, as well as a lack of empathy and understanding. Higher education can foster a sense of self-sufficiency or exclusivity, as well as isolate people from other social groups. In general, education and the acquisition of new knowledge and skills can be emotionally exhausting, leading to higher demands on oneself and others, and hence increased criticism and even judgment. People with primary and secondary education have the highest values in the life position "I am good, others - too" ($M = 26.25$; $SD = 2.14$) characterizing the personality as respectful, united, honest, encouraging and resourceful. These people can have different characteristics, and this depends on

multiple factors, such as cultural and social influences, personal experiences, and motivations. It can be said that they are often very hardworking and diligent, as they usually have fewer opportunities for career advancement and financial success. This can encourage them to be more united and support their neighbors and community to achieve common well-being. They also have fewer career choices, which can encourage them to be resourceful and work hard to achieve success in their chosen field. The other two positions in which people with primary and secondary education recognize themselves are the understanding "I am not good". These are those using expressions like "Only if" and "I should" to show regret for something that didn't happen or for some mistake that was made, for example, "If only I had studied harder, I would have gotten a better grade." Ultimately, no degree fully defines a person's character, but it can give people a greater understanding of the world around them and help them develop values such as respect, honesty, and community support.

The main hypothesis is proven. Education has a differentiating influence in terms of the studied constructs.

By gender: significant statistical differences in terms of life positions "I am good, others are too" $t(700) = -5.529, p < 0.001$, "I am good and others are not" $t(700) = 2.059, p = 0.040$ and "I am not good, and others are" $t(700) = -2.204, p = 0.028$. On the life position "I'm not OK, others are OK not either" there were no statistically significant differences (p

= 0.127). For women, there are two opposites in the reported averages: one part is leading in the position "I am good, the others are too" (M men = 23.95; SD men = 2.94; M women = 25.17; SD women = 2.91) perceive themselves as more communicative, self-affirming and equal in their relationships with others. They show greater empathy and authenticity in expressing their emotions, strive to maintain better emotional connections with people. And the second in the position "I am not good, and others are" is considered depressive (M men = 14.53; SD men = 3.36; M women = 15.10; SD women = 3.51), which can be explained by negative behavior patterns, childhood traumas or experienced failures. This provokes low self-esteem, fear of rejection, guilt and inability to change. Men dominate on average in the life position "I am good and others are not" presenting as proactive (M men = 14.53; SD men = 3.36; M women = 15.10; SD women = 3.51). People in this position often feel smarter, more moral, more capable, or more successful than others. They perceive themselves as more powerful, leadership-oriented, emphasizing their own importance and abilities on the one hand, and showing a greater tendency to devalue, negative assessments on the other. They can look at others with disdain, condescension or even hostility.

Working hypothesis 1.3 is proved. Women report higher averages in the position "I am good, others - too", and men in the position - "I am good, and others are not".

By the family structure factor: significant statistical differences regarding the four life positions "I am good, others are too" $F(4.697) = 3.209, p = 0.013$, "I am good and others are not" $F(4.697) = 3.330, p = 0.010$, "I am not good, and others are" $F(4.697) = 6.720, p < 0.001$ and "I'm not OK, others are OK not either" $F(4.697) = 4.636, p = 0.001$. People living in an extended family structure are leading on average in the negative life positions of self-rejection "I am not good, but others are" ($M_{-/+} = 15.85; SD_{-/+} = 3.41$) and "I'm not good, others aren't either" ($M_{-/-} = 14.58; SD_{-/-} = 4.79$). In families with several generations, the effect of externalization is emphasized, leading to difficulties in communication, deterioration of relationships and the development of unhealthy behavior patterns. In the other two life positions "I am good, others are too" ($M_{+/+} = 25.48; SD_{+/+} = 2.85$) and "I am good and others are not" ($M_{+/-} = 16.86; SD_{+/-} = 4.10$), people in an incomplete family structure have the highest scores. The position "I am good" requires increased responsibility and independence, greater adaptability and resilience, and implies an earlier development of empathy and compassion. Those who grew up in single-parent families often have a stronger bond with the rest of the parent who plays the role of role model. They build an earlier sense of their own identity and autonomy to cope with difficulties and fulfillment in life. Despite these challenges, each family situation has its advantages and disadvantages.

The main hypothesis is proven. The family structure has a differentiating influence in terms of the studied constructs.

By the factor of number of children in the family structure: significant statistical differences in terms of life positions "I am good and others are not" $F(3.698) = 5.546, p = 0.001$ and "I'm not OK, others are OK not either" $F(3.698) = 3.519, p = 0.015$. Those living without siblings facing the challenge of not accepting others lead on average in these life positions ($M_{+/-} = 16.09$; $SD_{+/-} = 4,12$; $M_{-/-} = 14,50$; $SD_{-/-} = 4,50$). The characteristics of these life positions are self-confidence, aggressiveness, dominance, gloom, dissatisfaction. An only child may experience a feeling of loneliness if their parents work a lot or are busy almost all day. Or to receive more attention and care, giving more opportunities for achievements and success, but also pressing expectations, causing stress and anxiety from unbearable responsibilities. For the life positions "I am good, others are too" $p = 0.225$ and "I am not good, and others are" $p = 0.590$ there were no statistically significant differences.

By the factor of birth order in the family: significant statistical differences in terms of life positions "I'm OK, others are not OK either" $F(3.698) = 3.698, p = 0.012$, "I am good and others are not" $F(3.698) = 4.578, p = 0.003$ and "I'm not OK, others are OK not either" $F(3.698) = 3.822, p = 0.010$. Firstborns have the highest average values in the healthy life position "I am good, others too" ($M_{+/+} = 25.41$; $SD_{+/-} = 2,99$). This could be explained by the often earlier responsibility for caring for one's younger siblings. They also have a stronger bond with parents who give attention and care, and are often

more successful in school, which helps them build self-confidence. The results are similar to the questionnaire on "Tolerance of ambiguity ". People who accept and respect themselves and others, supported by more parental attention, also have a higher tolerance of ambiguity. The last born show similar results as those who live without siblings face the challenge of not accepting others, and lead on average in these life positions: "I am good and others are not" ($M_{/+} = 16.33$; $SD_{/+} = 5.12$) and "I'm not good, others aren't either" $M_{/-} = 16.16$; $SD_{/-} = 7.90$). A stark contrast from the position of arrogance with pride or self-confidence to the negative of not accepting oneself and others with low self-esteem, self-criticism or even depression. On the life position "I am not good, and others are" $p = 0.476$ there were no statistically significant differences.

Working hypothesis 1.2 is proven. First-borns have the highest values in the position "I am good, others - too", and those born 4 and above in the positions "I am good, and others are not" and "I'm not OK, others are OK not either".

The main hypothesis is proven: The factor analysis made by us on the questionnaire for "Study of life positions" **confirms the differentiation according to age and socio-demographic determinants** - entirely by the factors of education and family structure, and for the rest of the factors age, sex, order of birth and number of children in the family partially.

Conclusions and summaries of the results of the correlation analyses of the two methodologies used

Working hypothesis 1.4 is proved, the presented linear correlation model identifies an inversely proportional significant relationship with a moderate relationship between the quantities "Tolerance of ambiguity" and the life positions "I'm not OK, others are OK" ($g = -0.301, p < 0.001$) and "I'm not OK, others are OK not either" ($g = -0.304, p < 0.001$). There was also a significant correlation with a weak correlation with a low correlation with the level of education attainment ($g = 0.115, p = 0.002$). People with a higher tolerance of ambiguity have higher self-esteem, believe in themselves, are more confident in their abilities and skills, cope emotionally and cognitively with difficulties. While people with a low tolerance of ambiguity who adopted the "I'm not good" attitude felt more insecure and anxious, focusing on the negative aspects of themselves and others.

Working hypothesis 1.4 is proved, the presented linear correlation model identifies an inversely proportional significant relationship with a moderate relationship between the life positions "I am good, others too" and "I'm not OK, others are OK not either" ($g = -0.322, p < 0.001$). These two life positions can be seen as two ends of a continuum. People position themselves on an antagonistic principle somewhere along this continuum depending on their own views of themselves and the world. A directly proportional significant relationship with a moderate relationship between the life position "I'm

not OK, others are OK not either" and the life positions "I'm not OK, others are OK" ($g = 0.388$, $p < 0.001$) and "I am good and others are not" ($g = 0.310$, $p < 0.001$). The position, also known as the position of meaninglessness, is occupied by people who are losing interest in life. With a decrease in the score on the scale of the life position "I'm not OK, others are OK not either", the feeling of inferiority and lack of self-acceptance, as well as the sense of self-importance and perception of others as less capable, will also reduce problems in relationships.

Conclusions from the main hypothesis:

Our Main Hypothesis is proven: The correlational linear dependence allows us to state that the studied variables "Tolerance of ambiguity" and the four life positions in different degrees and direction of the linear relationship interact with each other. A significant relationship was also established, albeit with a weak dependence of age and socio-demographic aspects on the studied constructs.

Conclusions and summaries of the results for determinism from the two methodologies used

The main hypothesis is proved, the presented regression model (Stepwise) is adequate, statistically significant $P < 0.001$, with an average strength of connectivity between the components and there is a reason to search for determinism. Explains $R^2 = 15.6\%$ of the variability of the dependent variable "Tolerance of ambiguity" determined by the disposition of the four life positions "I am good, others are too", "I am good and others are not", "I'm not OK, others

are OK", "I'm not OK, others are OK not either" and the degree of completed education. The strongest determinant ($\beta = -0.311$) of "Tolerance of ambiguity" are the dispositions from the life position "I'm not OK, others are OK not either". This shows that people with a lower tolerance of ambiguity are more likely to perceive the world as a hostile place, experience higher levels of anxiety and fear, or a sense of their own incompetence when faced with ambiguity.

The main hypothesis is proved, the presented regression model (Stepwise) is adequate, statistically significant $P < 0.001$, with an average strength of connectivity between the components and there is a reason to search for determinism. Explains 11.9% of the variability of the dependent variable the life position "I'm not OK, others are OK not either" determined by the disposition of "Tolerance of ambiguity", age and the number of children in the family structure. The strongest determinant ($\beta = -0.295$) of this position is the "Tolerance of ambiguity" dispositions. This shows that people who have a negative image of themselves and others are more prone to distrust, rigidity, conservatism and intolerance of ambiguity.

The main hypothesis is proved, the presented regression model (Stepwise) is adequate, statistically significant $P < 0.001$, with an average strength of connectivity between the components and there is a reason to search for determinism. Explains 14.3% of the variability of the dependent variable the life position "I'm not OK, others are OK" determined by the disposition of "Tolerance of

ambiguity", age and gender. The strongest determinant ($\beta = -0.289$) of this position is the "Tolerance of ambiguity" dispositions. This shows that people who have a negative self-image and idealize others focus on their shortcomings, leading to low self-esteem and pessimism. **The main hypothesis is partially proved,**

the presented regression model (Stepwise) is adequate, statistically significant $P < 0.001$, with an average strength of connectivity between the components and there is a reason for searching for determinism. Explains 18.3% of the variability of the dependent variable the life position "I am good, others too" determined by the disposition of gender, age, tolerance of ambiguity and the life position "I'm not OK, others are OK not either". The strongest determinant ($\beta = 0.426$) of this position is gender dispositions. This shows that women are more likely to be sociable, empathetic and accepting than men.

The main hypothesis is partially proved, the presented regression model (Stepwise) is adequate, statistically significant $P < 0.001$, with an average strength of connectivity between the components and there is a reason for searching for determinism. Explains 20% of the variability of the dependent variable: the life position "I'm OK, others are not OK" determined by the disposition of age, the number of children in the family, education, life positions "I'm not OK, others are OK not either" and "I'm not OK, others are OK" and gender. The strongest determinant ($\beta = -0.787$) of this position is the dispositions of age, considering that as it progresses, people

become more likely to question their own worth, while younger people are focused on self-confidence and self-affirmation.

Conclusions from the main hypothesis:

Our Main hypothesis is proven: The presented regression models allow us to convincingly state that they are adequate, statistically significant with an average strength of connectivity: "Tolerance of ambiguity" determined by the disposition of the four life positions and the degree of completed education; the life position "I'm not OK, others are OK not either" determined by the disposition of "Tolerance of ambiguity", the age and number of children in the family structure; the life position "I'm not OK, others are OK" determined by the disposition of "Tolerance of ambiguity", age and gender; the life position "I am good, others too" determined by the disposition of gender, age, tolerance of ambiguity and the life position "I'm not OK, others are OK not either"; and the life position "I'm OK, others are not OK" determined by the disposition of age, the number of children in the family, education, life positions "I'm not OK, others are OK not either" and "I'm not OK, others are OK" and gender. In order to achieve a higher degree of conditioning of life positions and tolerance of ambiguity, individual personality characteristics are of great importance: extraversion, benevolence, consciousness, emotional stability, openness to experience, motivation for achievement, locus of control, social needs for affiliation and others, which could be the subject of future research.

CONCLUSION

The conducted study largely succeeded in revealing and comprehensively tracking the complex impact of age and socio-demographic determinants on tolerance of ambiguity and life positions. The literature review and empirical support obtained in the study theoretically tracked and experimentally confirmed how the selected determinants relate to the outcome variables. These elements overlap in their function as regulators of human behavior and thus enter into complex functional relationships.

In our proposed work, we examined tolerance of ambiguity and life positions from an age and socio-demographic perspective. Age is separated from other socio-demographic determinants to emphasize it as a specific, distinctive, and important aspect of the study. The presented adequate regression models show mutual determinism between the studied constructs. It was found that there is a medium-range conditioning, which provides information about the multidimensionality of "Tolerance of ambiguity" and the difficult-to-compare dynamic nature of the life position, which implies influence from many other factors. We proved that education is a significant and stable factor influencing the choice of life position and tolerance/intolerance of ambiguity. In our study, education and family structure are the strongest factors among all those studied (age is significant for young people up to 30 years old, and gender, the number of children, and the order of birth in the family are significant for life

positions but not for tolerance of ambiguity).

Overall, we can note that our presented study could serve as a basis for further research on the relationship between life positions and tolerance of ambiguity with other factors different from those presented. We find applications of the presented research in the preparation of projects and programs related to education. Those working in fields related to psychology, such as medicine, psychotherapy, and psychological counseling, also turn to the explanatory and predictive possibilities of tolerance of ambiguity and life positions when studying individual and group processes and phenomena. Transactional analysis is simultaneously a theoretical framework that allows for better understanding of relationships between people, as well as an effective method for therapy.

Of course, the topic discussed is not exhausted here. To achieve a comprehensive and thorough examination of life positions and tolerance of ambiguity, individual personality traits such as extraversion, agreeableness, conscientiousness, emotional stability, openness to experience are of great importance. They can be connected with accounting for temperament, locus of control, motivation for success, self-concept, and many others. It would be appropriate for the results of both the present and future studies to be disseminated through media to give more publicity to this truly important part of the structure and functioning of personality.

LIMITATIONS OF THE CONDUCTED STUDY

Sample size: As limitations of this study, the lack of homogeneity in the distribution of persons by factors should be indicated: the degree of completed education significantly predominates persons with higher and higher education (73.5%), by place of residence prevail in the capital (69.9%), according to marital status, the largest number of persons are in the nuclear structure (43.2%), number of children in the family: 1 – (29.9%), 2 – (60.4%), 3 – (8.1%), 4+ – (1.5%) and order of birth: 1- (65.2%), 2 – (29.6%), 3 – (3.4%) and 4+- (1.75%). The results obtained may be due to characteristics of the sample, therefore they may be specific to the study group.

Data collection method: The data was collected through self-reported surveys, which can lead to biases, such as socially desirable responses and inaccuracies in self-assessment.

Theoretical framework: The study is based on a specific theoretical framework that does not cover all aspects of the phenomena studied. Other theories and models could offer different interpretations of the results.

CONTRIBUTIONS OF THE DISSERTATION

1. This paper provides empirical evidence for the development of the theoretical framework of the psychological concept of tolerance of ambiguity, modeling cognitive processes and emotional stability as an important personality trait in the context of cognitive-behavioral therapy, psychology, education.

2. The scientific research broadens the understanding of life positions and enriches the practical application of transactional analysis as a therapeutic method, making it more effective and adapted to the needs of specific age and socio-demographic groups.
3. The results obtained and the analysis carried out in a socio-demographic context prove that education and family structure are the strongest factors influencing the choice of life position and tolerance/intolerance of ambiguity, revealing functional cumulative effects to search for differences in age periodization and gender dichotomy.
4. The present work, with its empirical approach and methodology, is one of the first empirical studies revealing the interaction of correlation, linear dependence and degree of determination of psychological phenomena, tolerance of ambiguity and life positions through the prism of age and other socio-demographic determinants.
5. An original contemporary theoretical framework of life positions and tolerance of ambiguity is presented, through extensive and in-depth research in the different family structures, which can be used as a basis for the development of new therapeutic techniques, training programs and supervisory practices in the field of mental health and ecology of family relations in modern society. In connection with the above, DT claims to be Innovative: A first-of-its-kind study of previously unstudied dependencies; Expansion of scientific knowledge; Practical contribution; Social significance;

PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

1. Velkov, K. (2023). Life positions through the horizon of age and socio-demographic determinants. Conditioning in life positions. Proceedings of the National School for PhD Students and Young Researchers in the Social Sciences. Sofia, BAS, vol. 4 p. 109-122. ISSN 2683-0868
2. Velkov, K. (2023). Influence of individual differences in tolerance of ambiguity on attitudes, motivation, creativity and behavior of the individual. XXXXII International Scientific Conference for Young Scientists. Collection of Scientific Papers SSCB. Sofia, Avangard Prima, p. 120-129. ISSN 1314-4669
3. Velkov, K. (2023). Tolerance of ambiguity as a characteristic of self-regulation of personality. Yearbook of Psychology. Blagoevgrad SWU "Neofit Rilski" vol. 14, issue 2, p. 192-210. ISSN 2683-0426
4. Velkov, K. (2024). Age and socio-demographic determinants of tolerance of ambiguity. Doctoral School and Seventh Doctoral Research Session. Yearbook of Psychology. Blagoevgrad South-West University "Neofit Rilski". (under print)

OTHER PUBLICATIONS

1. Velkov, K. (2023). Hypnosis as a method in psychotherapy. Regression programs in hypnotherapy. Scientific Workshop Challenges and Perspectives for Young Psychologists. Yearbook of Psychology. Blagoevgrad SWU vol. 14, issue 2, p. 84-99. ISSN 2683-0426